

A HÓNAP TÉMÁJA

ÓKÓRI

■ A Napisten négyes fogata

NÉMETH GYÖRGY

OLIMPIÁK

■ Athéni sportolók edzenek

Az olimpiák évében mindig megélénkül az érdeklődés a világversenyek ókori gyökerei iránt. Az antik sporttörténet kutatása azonban ma már az ókortörténet önálló területévé vált, aminek nemzetközi

folyóirata, a Nikephoros (Győzelemhozó) rendszeresen beszámol a terület új eredményeiről, amelyeket nem csak négyévente érdemes megismerni.

Olümpia és a másik három nagy versenyjáték, Delphoi, Nemea és a korinthuszi Isthmia területén ma is folynak az ásatások, és az új leletek sok korábbi elképzelésünket változtatták meg. Az olümpiai játékok kezdetének iskolában tanult évszámát egy német kutató kérdőjelezte meg, kimutatva annak fiktív, propagandisztikus voltát. Egy tíz esztendeje közzétett bronzfelirat pedig jó száz évvel, 385-ig meghosszabbította az ismert győztesek listáját, felhíva a figyelmet arra, hogy a kereszténység térhódítása idején is sokáig zavartalanul folytak a szent, de pogány játékok.

Vannak olyan legendák, mint pl. a marathóni futóé, amelyeket a tudomány régen megcáfolt, de ezt sem a nagyközönség, sem pedig a sportszakma képviselői nem akarják tudomásul venni, és olyan problémák, mint például az antik öttusa, a pentathlon győzteséé, amit még nem sikerült megnyugtatóan megoldani.

Összeállításunkban ezenkívül sok más érdekességről is szó esik: sportoló nőkről, Nero örült olümpiájáról, a versenyzők meztelenségéről és a híres atléták legendás történeteiről. Az ókori vázafestmények és domborművek segítenek elképzelni, milyen lehetett egy igazi, antik olimpia.

■ Mürön: Diszkoszvető

Az ókori olümpiai játékok versenydíja egy koszorú volt Zeus szent olajfájának leveleiből.

A Delphoiban rendezett püthói játékok versenydíja babérkoszorú, a nemeai játékoké vadzellerből, a Korinthosz által szervezett iszthmoszi játékoké pedig fenyőgallyakból készített koszorú volt. A görögök ezt természetesnek vették, a perzsák azonban határozottan furcsállották a dolgot. A thermopülai csata után (Kr. e. 480) átállt a perzsákhoz néhány arkadiai szökevény, akik éheztek és szerettek volna a hódítók hasznára lenni. Elvezették őket a király elé, s ott egy perzsa megkérdezte tőlük, hogy mit csinálnak most a görögök. A szökevények erre azt felelték, hogy az olümpiai versenyjátékokon vesznek részt. Erre megkérdezte a perzsa, hogy mi a versenydíj náluk. Az arkadiaiak azt felelték, hogy a győztes olajágból font koszorút kap. A perzsák nagyon csodálkoztak, s Tigranész meg is jegyezte a fővezérnek: „Jaj, Mardoniosz, milyen emberek ellen vezetsz te bennünket? Hiszen ezek nem pénzért, hanem a győzelem dicsőségéért harcolnak!”

A mai olvasóban is felvetődhet a kérdés, kik is vettek részt ezeken a versenyeken, mi mozgatta őket a versenyszellemen, dicsőségvágyon kívül, és az olümpiai játékok több mint ezer esztendeje alatt hogyan alakultak át a görögök szokásai.

PÁNHELLÉN VERSENYEK

A KEZDETEK MÍTOSZAI

OLÜMPIA

■ Az olümpiai tornacsarnok és a birkózócsarnok helyszíne ma (fent)

Az olümpiai versenyjátékok eredetéről több egymással versengő mítoszt ismerünk. Ezek egy részében érezhető a politikai szándék, a bizonyítási vágy, hogy miért pont azoknak kell rendezniük a játékokat, akik azt teszik.

GYŐZELEM VAGY HALÁL

A legismertebb történet szerint az éliszi Piza fölött Arész hadisten fia, Oinomaosz uralkodott. Született egy világszép leánya, Hippodameia, akinek nem tudott igazán örülni, mert jóslatot kapott, hogy lányának férje okozza majd a király halálát.

Amikor a leány eladósorba került, Oinomaosz azt eszelte ki, hogy a kéroket kocsiversenyre hívja ki. Azt is kikötötte, hogy a győztes dárdával ledöfheti a vesztest. A király biztosra ment, mivel csodálatosan gyors lovait apjától, Arésztől kapta ajándékba, vagyis földi halandó bajosan győzhetett le egy ilyen lovak által húzott fogatot.

A királynő lány kérőit a szigorú feltételek sem riasztották vissza, de sorra vereséget szenvedtek. Már tizenhárom ifjú vesztette életét, amikor száműzöttként megérkezett

Lüdiából a kevély Tantalosz király fia, Pelopsz. Tantalosz magától Zeustól származott, és emiatt egyenlőnek hitte magát az

istenekkel. Ki akarta próbálni, hogy az istenek valóban mindent tudnak-e, ezért megölte, feldarabolta és megfőzte saját fiát, Pelopszt, majd feltálalta a vendégségbe érkező égilakóknak. Ők természetesen azonnal átláttak a szitán, Pelopsz tagjait összerakták, és feltámasztották az ifjút, Tantaloszt viszont az alvilág legsötétebb zugába zárták, hogy ott bűnhődjék örökké. Csillapíthatatlan éhséggel és szomjúsággal sújtották, amit nem elégíthetett ki, noha a víz szinte a szájáig emelkedett, szája előtt egy ágon pedig alma himbálózott.

Ennek a Tantalosznak a fia, az újjászületett Pelopsz örökölte atyja ki-

■ Thészeusz Poszeidón istennel.

Athéni vázafestmény, Kr. e. 480 k. (fent)

■ Az olümpiai stadion boltíves bejárata (lent)

ráltságát, de a trójai király elüldözte onnan. Ezért érkezett hát arra a félszigetre, amit később róla neveztek el Peloponnészosznak (Pelopsz szigete), de addig még sok próbát kellett kiállnia. Amikor meglátta Hippodameiát, azonnal beleszeretett, és úgy tűnt, a lány is viszonozza érzelmeit. Ez annál is érthetőbb volt, mert szegény már kezdett lemondani róla, hogy valaha is akad olyan kérője, aki túléli a veszedelmes kocsiversenyt. Pelopsz azonban tudta jól, hogy vannak esélyei a piszai királlyal szemben, mivel lovait magától Poszeidóntól kapta, akit általában tengeristenként ismerünk, de a gyors futású lovak fölött is ő uralkodott. Így aztán Pelopsz nem rémült meg a palota ormára tűzött levágott fejektől, hanem versenyre hívta az uralkodót.

Az olümpiai győzteseket verseivel ünneplő Pindarosz itt le is zárja a történetet:

Legyőzte Oinomaoszt s a szűz Asszonya lett s szült hat fiút,
Erényre törő vezéri sarjt.

(Trencsényi-Waldapfel Imre fordítása)

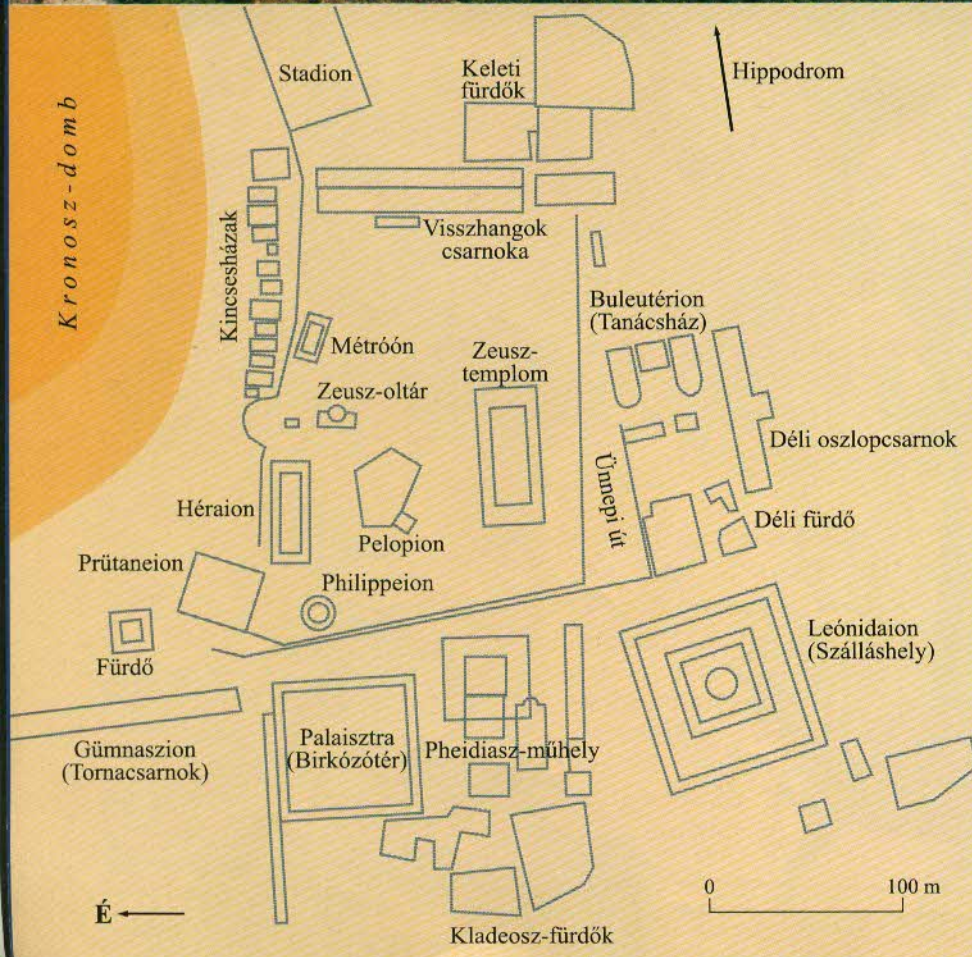
Pedig más mítoszváltozatok elárulják, hogy Pelopsz csodálatos – Pindarosz szerint egyenesen szárnyas – lovai ellenére sem bízott a diadalban. Ezért aztán megvesztegette Oinomaosz kocsihajtóját, Mürtiloszt, hogy lazítsa ki (vagy helyettesítse viasszal) a király kocsijának tengelyszögét. A versenyen Mürtilosz vezette a szekeret. A király szokás szerint előnyt adott ellenfelének, annyira bízott Arésztől származó lovaiban, és csak arra ügyelt, hogy biztosan ledöfje leánya kérőjét. Már éppen utolérte Pelopszot, s dárdáját felemelte, hogy lesújtson vele, amikor a tengelyszög kirepült (vagy a viasz kiolvadt), a kerék leesett, Oinomaosz pedig halálra zúzta magát. Mürtilosz előre készült a balesetre, ezért idejében ki tudott ugrani a kocsiból.

Így került a Piza fölötti uralom Pelopsz kezébe. Az áruló Mürtilosz azonban zsarolni kezdte Pelopszot, és vagy a fele királyságát, vagy egyenesen Hippodameiát követelte magának jutalmul. A király haragjában letaszította őt egy szikláról. Győzelmének véres és zavaros körülményei sem akadályozták meg Pelopszot abban, hogy a diadal emlékére az Alpheiosz és Kladeosz folyó között kocsiversenyeket rendezzen, amelyek az olümpiai játékok őseiül szolgáltak. A híres vagy inkább hírheft versenynek állít emléket az olümpiai Zeusz-templom keleti oromcsoportja, amely a versenyre készülő királyt, a kérőt és Hippodameiát is megőrökíti.

HÉRAKLÉSZI HAGYOMÁNY

Egy másik hagyomány szerint az Ida hegyéről származó krétai hős – akit történetesen Héraklésznek hív-

■ Az olümpiai szentélykörzet légi felvételen és térképvázlaton

tak, de nem azonos a híres thébai félistennel – alapította négy testvérével, a Kurészekkel együtt a versenyt, azzal, hogy először vetélkedtek ott futásban egy olajfa koszorúért. Mivel öten voltak, az idai Héraklész elrendelte, hogy a versenyt ötévenként kell megrendezni. A görögök ún. inkluzív időszámítást használtak, vagyis a kezdő és a záró évet is beszámították egy időszakaszba. A 416-ban rendezett olümpiai játékok után öt évvel szertintük a 412-es következett, mivel 416, 415, 414, 413 és 412 az összesen öt év.

Ez a mítosz tehát megmagyarázza, miért pont ötéves az olümpiai ciklus, és azt is, miért kötődik Zeuszhoz: a Kurészek jártak ugyanis zajos fegyvertáncot Zeusz bölcsője körül, hogy apja, Kronosz ne hallja meg a csecsemő sírását. Kronosz

■ Héraklész legyőzi a nemeai oroszlánt. Athéni vörös alakos váza (fent)

■ Héraklész bal kezében husággal, jobbában a nemeai oroszlán bőrével (jobbra)

ugyanis lenyelte valamennyi gyermekét, de Zeusz helyett egy bepólyált követ kapott feleségétől, és részegen azt tömte a szájába. Amikor Zeusz felserdült, a mítosz szerint éppen az olümpiai síkon birkózott meg apjával, és győzelme után kiszabadította lenyelt testvéreit. Később más istenek is versenyeztek Olümpiában, Apollón például megnyerte a versenyfutást és az ökölvívást is.

Amikor az özönvíz elpusztította a Földet, a versenyek is megszaktak, de ötven évvel később az idai Héraklész egyik leszármazottja újraalapította a játékokat, és ol-tárt emelt ősenek. A sok alapító és újraalapító között a thébai Héraklész, a dórok legnagyobb hőse is felbukkan, aki később istenné vált. Tizenkét próbája között szerepelt Augeiasz király istállójának kitakarítása. Ez látszólag nem egy hőshöz illő munka, de nem kevesebb mint háromezer marha után kellett rendet csinálnia. Augeiasz éliszi királytól munkabérrül a csorda tizedét kérte. Miután erre ígéretet kapott, kihajtotta a gulyát a legelőre, majd egy csatornával átvezette az Alpheiosz-

és Kladeosz-folyók vizét az istállón, amely estére már tisztább volt, mint valaha. Csakhogy Augeiasz nem akarta átadni háromszáz marháját, mivel megtudta, hogy a hősnak ezt a munkát így is, úgy is el kellett végeznie. Héraklész ezért elfoglalta Eliszt, megölte a királyt, és győzelme emlékére alapította meg a sportversenyeket. Az olümpiai Zeusz-templom domborművei, az ún. **metopék** ezért ábrázolják Héraklész hőstetteit.

■ Aulosz hangjára gyakorlatozó atléták. Balra egy gerelyhajító, jobbra diszkoszvető és távolugró, kezében az ugrósúlyal. A kép bal szélén ugrósúlyt emelő kezek látszanak. Athéni vörös alakos váza (fent)

■ Zeusz-fej Olümpiából (lent)

A HÁROMSZEMŰ MÍTOSZA

Élisz lakói között megtaláljuk a régi piszaiakat, akik már a bronzkorban is itt éltek, és a dórokhoz hasonló nyelvjárást beszélő éliszieket, akik a bronzkor összeomlása után telepedtek meg Olümpia környékén, sőt, a Kr. e. 8. század végén a versenyrendezés jogából is kiszorították az őslakókat. Ezt a folyamatot ábrázolja (és az eseményeket magyarázza, legalizálja) Oxülosz mítosza.

A történet szerint a dórok arra készültek, hogy elfoglalják a Peloponnészoszt, de egy jóslat szerint ez csak akkor sikerülhetett nekik, ha egy háromszemű vezeti őket. Nem tudtak mit kezdeni a rejtélyes kinyilatkoztatással, de véletlenül megpillantották Oxüloszt, aki a dór

sereg mellett vezette félszemű öszvérét. Oxülosz nagyapja, Thoasz egykor harcolt Trója alatt, és ismerete a legnagyobb hőseket. Így aztán a származására büszke Oxülosz örömmel elvállalta a dórok vezetését, azzal a feltétellel, ha megkapja a termékeny Éliszt. Hajóval keltek át a Korinthoszi-öblön, és el is foglalták a félszigetet. Oxülosz azonban nem egykönnyen vehette birtokba Olümpos környékét: újaszának párbajt kellett vívnia az őslakók parittyásával. A párbajt a hóditók nyerték meg, így került Oxülosz kezébe az egész Élisz fölötti uralom.

A király nagy versenyek rendezésével ünnepelte meg győzelmét. A játékok Oxülosz halála után megszaktak, és a király egyik leszármazottja, Iphitosz alapította újra, aki a legendás spártai törvényhozó, Lükurgosz kortársa volt. A nevéhez fűződik az olümpiai fegyver-

■ Diszkoszvető torzója, Kr. e. V–IV. sz. (fent)

■ Győztes atléta háromlábú edénnyel. A tripuszon a győzelmet jelképező vörös szalag lóg (lent)

nyugvás, az ekekheiria bevezetése is. A játékok előtt, alatt és után tilos volt hadat viselni, hogy ne csak a versenyeket lehessen biztonságban megtartani, hanem az oda- és visszautat is sértetlenül tehesse meg minden görög. Ismerve a hóditó élisziek és az ősi piszaiak elkeseredett vitáit a verseny rendezésének jogáról, nem is volt indokolatlan egy ilyen szigorú szabály.

A mítoszok külön érdekessége, hogy a Peloponnészosz nagy részét lakó dórok is alapítónak tartották magukat, mivel Héraklész elsősorban az ő városaikban, Spártában, Argoszbán és Korinthoszbán tisztelték. A sok alapító és újraalapító sorában tehát minden közösség megtalálhatta a maga őst, és politikai érveket meríthetett azokból a versenyjátékok ellenőrzéséért folyó küzdelemben.

DELPHOI

A delphoi szentély és jósda alapítását minden hagyomány Apollónhoz köti, a versenyjátékokat azonban a jósda fölött ellenőrzést gya-

korló szövetség, az **amphiktüonia** rendezte meg első ízben a kriszai háború után.

A hagyomány szerint Apollón Delphoi-ba érkezése előtt is jósda működött a városban Gé földisten-nő tiszteletére. Az istennő a szentély őrizetét egy hatalmas kígyóra bízta, amit forrásaink olykor sárkánynak vagy sárkánykígyónak is neveznek. A zavar oka az, hogy a görög **drakón** szó egyaránt jelent nagy méretű kígyót és sárkányt (amit a görögök előszeretettel képzeltek hatalmas kígyónak), a modern nyelvekben, például az angolban és a franciában viszont a dragon már egyértelműen csak sárkányt jelent.

Akárhogy is fordítjuk a szörnyeteget, végül Apollón nyilazta le őt, akár azért, hogy felépíthesse új szentélyét, akár azért, mert az építkezéshez vízre volt szüksége, de a szörny senkit sem engedett közel a forráshoz. A homéroszi Apollón-himnusz szerint egy nőstény sárkány őrizte a forrást, „nagy, puffadt, vad szörnyeteg”. Más hagyományok hím sárkányról tudnak, de a nevében megint csak nem egyeznek meg. A legelterjedtebb névalak a Püthón, ami magyarázatot ad arra, hogy miért nevezték később Apollón jósnőjét és ünnepi játékait is püthiának, Delphoit pedig olykor Püthónak.

Más hagyomány szerint Tüphónnak, Drakónnak vagy – nőstényként – Delphinének hívták Apollón áldozatát, és Delphoi korábbi neve volt Püthó. Akik a sárkányt nem

Püthón néven emlegették, úgy gondolták, hogy a hatalmas tetem ott rohadt el, ahol leterítették, és a görög **püthó** (rothaszt) igéből származtatják a **püthia** nevét. Megint mások számára hihetetlennek tűnt a sárkányról szóló mítosz, és szerintük Püthón vagy Drakón egy hegyi rabló volt, akit a környékbbeliek kérésére Apollón ölt meg. Sztrabón, a geográfus megjegyzi, hogy „*ugyan mi lenne ennél mesészerűbb?*”

Vagyis a racionalizáló magyarázat semmivel sem racionálisabb, mint maga a mítosz. Az istennek a gyilkosság után mindenesetre meg kellett tisztulnia. Nyolc év múlva, babérkoszorúsan tért vissza Delphoi-ba, ahol a győzelem emlékére dalosversenyt rendeztek – eleinte nyolcévente –, amelynek győztese babérkoszorút kapott. A himnusz-nak Apollón győzelmét kellett magasztalnia a sárkány fölött.

Kr. e. 586-tól tovább-
bi zenei versenyeket,

582-től pedig sportversenyeket is rendeztek az ekkortól négyévente megrendezett **püthián**.

ISZTHMIA

A korinthoszi területen fekvő Pöszeidón-szentély a szárazföldet a Peloponnészoszi-félszigettel összekötő keskeny földszorosról, az Iszthmoszról kapta a nevét. Ahogy Olümpia esetében láttuk, az iszthmoszi játékok, vagyis az iszthmia alapításáról is több mítosz szól.

Athamasz orkhomenoszi király és felesége, Inó befogadta a kis Dionüszoszt, akinek anyja, Szemelé, Inó nővére, rettenetes halált halt. Dionüszosz apja ugyanis Zeusz volt, akit addig kérlelt a féltékeny Héra által felingerelt Szemelé, hogy jelenjen meg előtte teljes fegyverzetében, míg az isten végül engedett kérésének. Csakhogy ezzel beteljesítette Héra bosszúját. A viselő Szemelé, mint földi halandó, elevenen elégett Zeusz villámai közelében. Az isten az éretlen magzatot kimentette, saját combjába varrta, és kellő idő után onnan hozta világra.

Csakhogya Héra nem nyugodott, és ezután a Dionüszoszt befogadó Athamaszt sújtotta haragjával. Örületet küldött a királyra, aki tébolyában megölte nagyobbik fiát, Learchoszt. Inó a kis Melikertészt kimentette Athamasz kezéből, és a tengerpertra rohant vele. A férje azonban Hérától úzve ott is rájuk talált. Inó ekkor kisfiával együtt a tengerbe vetette magát – a hagyomány szerint éppen az Iszthmoszi-szorostól. Bár a mítosz szerint nem halt meg, hanem Leukothea néven tengeristennővé vált, fia pedig tengeri istenné, a halotti játékokat megtartották tiszteletükre, és a későbbiekben ezekből alakult ki azt iszthmia.

Plutarkhosz, a császárkori görög tudós és életrajzíró azonban úgy tudja, hogy a Melikertész emlékére tartott ünnepek titkos éjszakai szertartások voltak, és az iga-

zi iszthmiát nem más alapította, mint az athéni Thészeusz király. Ennek az volt az oka, hogy Thészeusz nem Athénban született, hanem a peloponnészoszi Troizénban. Aigeusz királynak ugyanis viszonya volt a troizéni Aithrával, és mielőtt hazatért Athénba, egy nagy szikla alá rejtett egy kardot és egy pár sarut. Meghagyta Aithrának, ha fia születik, mutassa meg neki a sziklát. Amikor a legény el tudja azt hengeríteni, vegye magához a sarut és a fegyvert, s menjen el apjához Athénba.

Így is történt. Az út során kiderült, hogy a fegyverre milyen nagy szükség volt az ifjúnak. Az Iszthmoszt ugyanis, amerre útja vezetett, valóssággal megszállták a különféle rablók, gyilkosok és szörnyek. Thészeusz megtisztította tőlük a földszorost, és győzel-

mei emlékére, Poszeidón tengeristen tiszteletére megalapította az iszthmoszi versenyeket, majd Athénba érkezett, ahol apja halála után elfoglalta a trónt. Egyetlen kérdés maradt csak tisztázatlan a történetben: az athéni hős miért pont Poszeidónt részesítette ilyen ünneplésben? Nos, azért, mert azt sutogták, hogy valójában nem is Aigeuszt, hanem magát a tengeristent tisztelhetette apjaként.

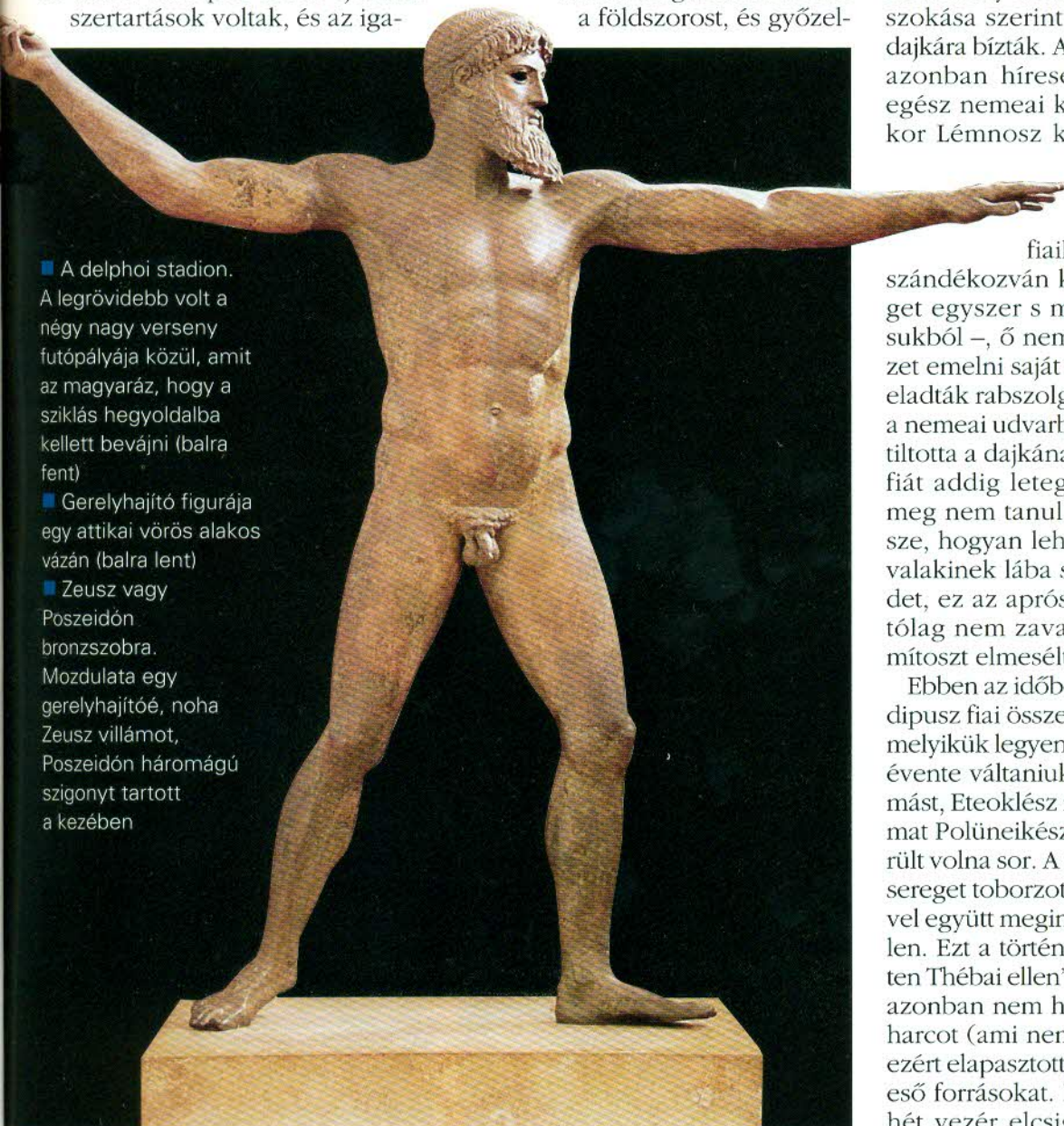
NEMEA

A nemeai játékok eredetéről is két, egymással felelő mítoszt ismerünk. Az egyik középpontjában egy csecsemő áll, akit Opheltésznek hívtak. Apja, Lükurgosz nemeai király és anyja, Eurüdiké a kor szokása szerint gyermeküket egy dajkára bízta. A dajka, Hüpszipülé azonban híresebb volt, mint az egész nemeai királyi család. Egykor Lémnosz királynője volt, de

amikor a sziget asszonyai legyilkolták férjeiket,

fiaikat és apáikat – így szándékozván kiirtani a hűtlenséget egyszer s mindenkorra városukból –, ő nem volt hajlandó kezét emelni saját apjára. Ezért aztán eladták rabszolgának, és így került a nemeai udvarba. Lükurgosz megtiltotta a dajkának, hogy féltett kisfiát addig letegye a földre, amíg meg nem tanul járni. Kérdés persze, hogyan lehet járni tanulni, ha valakinek lába sem érintheti a földet, ez az apróság azonban láthatólag nem zavarta azokat, akik a mítoszt elmesélték.

Ebben az időben történt, hogy Oidipusz fiai összekülönböztek azon, melyikük legyen Thébai királya. Bár évente váltaniuk kellett volna egymást, Eteoklész nem adta át a hatalmat Polüneikésznek, amikor rá került volna sor. A sértett ifjú hatalmas sereget toborzott, és szövetségeseivel együtt megindult saját hazája ellen. Ezt a történetet nevezik a „heten Thébai ellen” mítoszának. Zeus azonban nem helyeselte a testvérharcot (ami nem is végződött jól), ezért elapasztotta a hadsereg útjába eső forrásokat. Így érkezett meg a hét vezér elcsigázott harcosaival

■ A delphoi stadion. A legrövidebb volt a négy nagy verseny futópályája közül, amit az magyaráz, hogy a sziklás hegyoldalba kellett bevájni (balra fent)

■ Gerelyhajító figurája egy attikai vörös alakos vázán (balra lent)

■ Zeusz vagy Poszeidón bronzszobra. Mozdulata egy gerelyhajítóé, noha Zeusz villámot, Poszeidón háromágú szigonyt tartott a kezében

■ A pánhellén versenyjátékok helyszínei és a cikkben előforduló más jelentős települések

Nemeába, ahol Hüpszipülét kérték meg, mutasson nekik valahol egy forrást. A dajka – megfélelvezve királyának tett ígéretéről – letette a kis Opheltészt, ha nem is a földre, de egy magas zellertőre.

Amíg a katonák szomjukat oltották a rejtett forrásnál, a bozótból

hatalmas kígyó kúszott elő, és összeroppantotta a csecsemőt. Hüpszipülé kiáltására az egyik vezér megölte a kígyót, és visszatartotta a kétségbeesett Lükurgoszt, aki végezni akart a dajkával. A hét vezér méltó módon eltemette a kisfiút, és emlékére fényes halotti játékokat rendezett, amelyeken a győztes – Opheltész sorsát felidézve – zellerkoszorút kapott. A kultusz középpontjában azonban

Zeusz állt, hogy kiengesztelje az istent az akarata ellenére indított hadjárat miatt.

Opheltész története és a hetek Thébai elleni hadjárata a dórok peloponnészoszi letelepedése előtti mitikus időben esett meg. Nem csoda, hogy a félszigetet később benépesítő dórok saját mítosszal álltak elő, ezzel jelezve, hogy a nemeai játékokat eredetétől fogva maguknak követelik. Az ő történe-

A 4 LEGFONTOSABB PÁNHELLÉN VERSENYJÁTÉK

Helyszín	Melyik isten tiszteletére rendezték?	Megtartásának első éve, Kr. e.	Miből készült a nyereményként adott koszorú?
Olümpia	Zeusz	776	olajfa ága
Delphoi	Apollón	582	babér
Iszthmia	Poszeidón	581/580, 572 vagy 570	fenyőgallyak, olykor zeller
Nemea	Zeusz	573	vadzeller

A KÜLÖNBÖZŐ STADIONOK HOSSZA

Stadion	Hossza
Olümpia	212,14 m (rajt-cél 192,27)
Delphoi	177,35 m
Iszthmia	181,15 m
Nemea	180 m
Athén (Panathénaia)	184,30 m
Epidauros	181,30 m

■ Egy szakállas kikiáltó egy lovas ifjú versenygyőzelmét jelenti be, a háttérben egy atléta viszi a győzelmi koszorút és a versenydíjként kapott tripuszt, vagyis háromlábú edényt (fent)

■ Fiatal atléta kaparóvassal (strigilis) távolítja el testéről a birkózás közben rátapadt olajos homokot (jobbra)

tük középpontjában legnagyobb hősiük, a thébai Héraklész állt. A hērós az apja Zeusz volt, ezért a főisten féltékeny felesége, Héra állandó haragjával üldözte őt. Elborított a Héraklész elméjét, és rávette, hogy ölje meg saját gyermekeit.

Amikor Héraklész kijózanodott, Delphoiba sietett Apollónhoz, hogy megtudja tőle, hogyan moshatná le

magáról rettenetes bűnét. A jósva azt tanácsolta neki, hogy végezze el a tirünszi király által reárott tizenkét munkát, és ha ezt megteszi, nemcsak a bűntől tisztul meg, hanem halhatatlanná is válik. Első megbízatása azonban különösen veszélyesnek bizonyult. Meg kellett ölnie a Nemea melletti barlangban lakó hatalmas oroszlánt. A vadállat rettegésben tartotta az egész vidéket, és sem ember, sem állat nem lehetett tőle biztonságban. Ráadásul bőréről még a nyílvevők is visszapattantak. A hatalmas erjű hős magához vett egy rettene-

tes husángot, és azzal verte fejbe a szörnyeteget. Az ájult oroszlánt azután pusztán kézzel megfojtotta.

Ezután megnyúzta az állatot, és bőrét páncélként magára öltötte. Minden vázafestményen és szobron az oroszlánbőrrel és a husánggal ismerhetjük fel Héraklész alakját. A dórok szerint tehát Héraklész alapította a nemeai játékokat győzelmére és apja, Zeusz tiszteletére. •

AZ OLÜMPIAI CIKLUS

Év	Helyszín	Időpont
1.	Izthmia Olümpia	május/június július/augusztus
2.	Nemea	nyár
3.	Püthia	augusztus/szeptember
4.	Nemea	nyár

A 4 nagy verseny ciklikusan váltotta egymást. A legnagyobb dicsőségnek az számított, ha egy sportoló saját számát egy periódus alatt mind a 4 nagy versenyen megnyerte.

TOVÁBBI VERSENYEK A HELLENISZTIKUS ÉS A RÓMAI KORBAN

Helyszín	Versenyjáték neve	Kinek a tiszteletére
Sziküón	Püthia	Apollón
Epidaurosz	Aszklépieia	Aszklépiosz
Mantineia	Poszeidaia	Poszeidón
Tegea	Aleaia	Athéna Alea
Lusoi	Hémeraszia	Artemisz
Kleitór	Koriaszia	Artemisz
Lükea	Lükaia	Zeusz Lükaiosz
Hermioné	Khthoneia	Démétér

EGY ŐSOLÜMPIA

PATROKLOSZ HALOTTI VERSENYE

Az európai irodalom első versenyleírása Homérosz eposzában, az *Íliász*ban olvasható. Akhilleusz rendezte a viadalt Trója alatt, halott barátja, Patroklosz tiszteletére. A díszes temetés után Akhilleusz összehívta a görögöket, és megmutatta nekik a felhalmozott értékes versenydíjakat.

VERSENYSZÁMOK, VERSENYDÍJAK

1 Elsőként a kettes fogatokat szólította a versenypályára. A pálya nem volt más, mint a trójai síkság, amelynek végén egy cölöp és két kőszál jelezte, hol kell visszafordulniuk a hajtóknak. A feladat az volt, hogy az öt versenyző,

Euméosz, Diomédész, Menelaosz spártai király, Antilokhosz és Mérionész kerülje meg a cölöpöt, és minél sebesebben érjen vissza oda, ahonnan elindult. A rajthelyeket Akhilleusz sorsolta ki. A sorsolást a görög gondolkodásban nem a véletlen, hanem az istenek akarata döntötte el, vagyis annak eredményét senki sem vitatta.

A kocsiverseny díjai különösen becsesek voltak. Az első díj több rabszolganő és egy hatalmas, háromlábú edény. A második helyezett egy öszvérrel vemhes kancát, a harmadik egy szép tálát (*lebész*), a negyedik két talanton aranyat (vagyis két mérlegserpenyőnyt, aminek a pontos súlyát Homérosz korában nem ismerjük), míg az ötödik egy kettős csészét (*phiale*) kapott. A negyedik helyezettnek járó

arany jól mutatja, hogy az első három díj értéke milyen nagy lehetett.

Az idős Nesztór a verseny előtt jó edzőként oktatta, buzdította fiát, Antilokhoszt. Felhívta a figyelmét, hogy neki vannak a leglassúbb lovai, de ha a fordulónál olyan közel kerül a határkőhöz, hogy szinte sűrölja a kerékagy, az ő útja lesz a legrovidebb. Ha közben ostorával

■ Akhilleusz bekötözi Patroklosz sebeit (fent) ■ Kocsiverseny Patroklosz halotti versenyén. Athéni fekete alakos váza töredéke. Felirata: Patroklosz versenyjátéka, Szóphilosz festette

megriasztja jobb oldali vetélytársa lovait, már övé a győzelem. Antilokhosz valóban olyan veszedelmesen előzte meg Menelaoszt, hogy az kénytelen volt kitérni előle. A verseny amúgy sem volt tiszta, hiszen a költő szerint Apollón Diomédészt, Athéné pedig Euméloszt akadályozta a sikerben. A végső sorrend mégis Diomédész, Antilokhosz és Menelaosz lett. A legesélyesebb, Eumélosz, minthogy balesetet szenvedett (amiben persze Athéné volt a ludas), utolsóként ért célba. Akhilleusz ezért neki akarta adni a második díjat, ami kivívta Antilokhosz rosszallását. Ezt már Menelaosz sem hagyta annyiban, csalással vádolva Antilokhoszt. A sértődött hősokeket végül Akhilleusz különféle vigaszdíjakkal tudta csak megnyihíteni.

2 **A második** versenyszám az ökölvívás volt, díja

egy munkabíró, hateszten-dős öszvér. A két versenyző ágyékkötőben harcolt, kezüket bőrszíjjal tekerték be. A tapasztalt bajnok, Epeiosz kiütéses győzelmet aratott. Ellenfelének egy szépen megmunkált kettős pohár jutott.

3 **Harmadikként** a birkózás következett. Az első díj egy tizenkét ökör értékű háromlábú edény, a második pedig egy négy ökör értékű rabszolgánő. Odüsszeusz és Aiasz állt ki a viadalra. Hiába próbálkoztak azonban emeléssel, térdhajlatra mért rúgással, csak kétszer kerültek a földre, noha a győzelemhez, úgy tűnik, háromszor kellett volna valamelyiküknek az ellenfelet földre szorítania. Így aztán Akhilleusz félbeszakította a birkózást, és mindketten ugyanolyan jutalomban részesültek. Odüsszeuszék tehát a történelem első ismert döntetlenét vívták.

4 **Akhilleusz negyedikként** a futóversenyt rendezte meg. A díjak: az első egy hatalmas, díszes borkeverő edény, a második egy tulok, a harmadik pedig fél talanton arany. Ez utóbbi mutatja, mennyivel kisebb presztízse volt a futásnak, hiszen a kocsiverseny negyedik helyezettje is ennek négyszeresét vihette haza. A pályát többször kellett megkerülni, de Homérosz leírásából

nem derül ki pontosan, hogy hány-szor. A futóversenyt, igaz, Athéné segítségével, Odüsszeusz nyerte meg, mivel Aiasz elesett a temetésen feláldozott ökrök ganajában, és még a szája is trágyával lett tele. Ennek ellenére második helyezett lett.

5 **Az ötödik** versenyszámnak a későbbiekben nincs párhuza-ma sem Olümpiában, sem pedig a nagy pánhellén versenyeken. Ez volt a fegyveres vívás első végig. Versenydíjként különböző értékes fegyverek szolgáltak. Aiasz és Diomédész viadala azonban kezdett eldurvulni, ezért Akhilleusz a közönség kérésére félbeszakította azt, és döntetlent hirdetve azonos jutalomban részesítette a küzdő feleket.

6 **A diszkoszvetés lett a hatodik** tusa. Ezt a négy induló közül Polüpoitész nyerte meg. A díj maga a diszkosz volt. Csakhogy ne szokványos méretű korongra gondoljunk. Akkora öntöttvasat kellett elhajítaniuk, amiből egy nagyobb gazdaság fémszükségletét öt évig fedezni lehetett. Hogy ez pontosan mekkora súlyt jelenthetett, azt megbecsülni sem tudjuk. A versenyszám presztízisének viszonylag alacsony voltát mutatja, hogy a többi induló nem részesült jutalomban. A későbbiekben a diszkoszvetés nem is maradt önálló sportág, hanem csak az öttusa részeként gyakorolták.

7 **A következő** versenyt íjászatból rendezték. A győztes tíz vasleket.

■ Birkózók

■ Diszkoszvető

bárdot, a második pedig tíz fejszét vihetett haza. Akhilleusz egy hajóárbc csúcsához hosszú fonállal galambot kötött. A repülő madarat kellett eltalálni. Az első versenyző azonban ellőtte a fonalat, s a madár elszabadult. Mérionész még így is lelőtte a menekülő galambot, elnyerve a bárdokat. Az íjászat is hiányzott a későbbi nagy versenyjátékok programjából. A görögök nem tartották igazán férfias és becsületos fegyvernek az íjat, többre becsülték, ha valaki szemtől szembe győzte le ellenfelét, nem pedig biztos távoból. Jellemző, hogy az eposzok szerint a nem túl becsületos asszonyrabló, a trójai Parisz kiváló íjász volt, és nyilával ölte meg a görögök legnagyobb hőst, Akhilleuszt.

8 Anyolcadik versenyszám a gerelyhajítás volt. Csakhogy ezen maga a sereg főparancsnoka, Agamemnón is indulni akart. Akhilleusz ekkor verseny nélkül neki nyújtotta át a jutalmat, egy virágdíszes edényt, amelynek az értéke megfelelt egy ökörének, mondván, hogy mindenki tudja, Agamemnón a legkiválóbb dárdavető az egész görög táborban.

NESZTÓRI GYŐZELEM

Patroklosz halotti versenyének leírása természetesen nem valóság, hanem egy eposz része. Ugyanakkor a versenyszámok részletes ismertetése bizonyossá teszi, hogy Homérosz látott ilyen viadalokat. A sorok között elrejtve azonban azt a gondolatot is megtaláljuk, hogy hasonló halotti versenyeket már egy generációval korábban is rendeztek. A Trója alatt harcoló legöregebb görög, Nesztór ugyanis megemlíti, hogy bár kora miatt már nem tud Patroklosz halotti játékan indulni, ifjúkorában, Amarünkeusz király temetése után egymaga megnyerte az ökölvívást, a birkózást, a futást és a

■ Kocsiversenyt ábrázoló mozaik a császárkorból. A lovak neveit is megörökítették

gerelyhajítást, csak a kocsiversenyen akadt legyőzőre. Vagyis Homérosz hallgatóságának tudnia kellett, hogy már apáik, nagyapáik is hasonló versenyeket rendeztek.

Az *Íliász* a Kr. e. 8. században keletkezett, vagyis akkor, amikor az olümpiai versenyek is megindultak. Ezért, bár az első olümpiákról nem maradtak fenn írásos emlékek, biztosak lehetünk benne, hogy azok, vagy legalábbis az akkor már bevezetett versenyszámok, nagyjából úgy zajlottak le, ahogyan azt Homérosznál olvassuk. Valamivel később, a Kr. e. 7. századi *Odüsszeiában* is ugyanilyen versenyszámokról olvashatunk. Amikor Odüsszeusz tiszteletére a phaiák ifjak összemérik erejüket, ezt futásban, birkózásban, távolugrásban, diszkoszvetésben és ökölvívásban teszik. Ebből a távolugrás az egyetlen, ami Akhilleusz játékból hiányzott. Ugyanakkor megtudjuk, hogy a diszkosz, amit Odüsszeusz elhajított, kőből készült. Más versenyszámban már nem indult, de megemlítette, hogy íjászatból is bajosan találna legyőzőre.

Vagyis a két eposz versenyleírásai a távolugrást és a phaiákok szigetén elképzelhetetlen kocsihajtást leszámítva megegyeznek, és nem különböznek lényegesen mindattól, amit a valamivel későbbi olümpiai játékokról tudunk. Ebből az is

következik, hogy nemcsak a hasonlóságokra, hanem a különbségekre is érdemes odafigyelnünk.

1 **Először** is a homéroszi hősök nem olajágért, vagyis szimbolikus jutalomért küzdöttek, hanem Akhilleusz olyan értékes versenydíjakat tűzött ki, amelyekért még egy királynak is érdemes volt megmérkőznie.

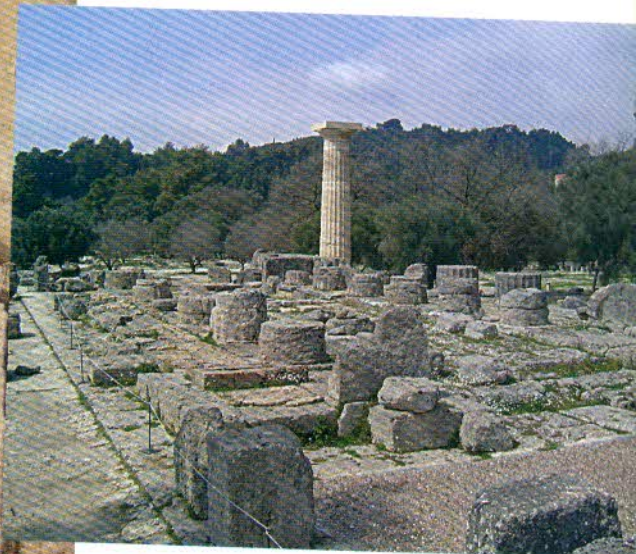
2 **Másodszor:** nemcsak az első helyezettet hirdették ki, hanem még az ötödiket is, aki szintén kapott némi jutalmat.

3 **Harmadszor:** semmi jele annak, hogy bármelyik versenyszámban meztelenül indultak volna, amint ez a klasszikus kor sportversenyein előírás volt.

4 **Negyedszer:** feltűnő, hogy minden sportág a háborúhoz kötődött (ami a trójai háború rövid szünetében nem is olyan meglepő), és olyan viadal is akadt, például az íjászat vagy a vívás, ami a későbbi görög sportversenyekről hiányzott.

Ami azonban nem változott Homérosz kora óta, az a verseny szakrális jellege (a halotti kultusz helyébe Olümpiában például Zeusz kultusza lépett), a viadalok feszültsége, a küzdeni akarás, az edzők tanácsai, a szurkolás és az eredmények szenvedélyes vitatása. Ez utóbbiak pedig még ma is ugyanúgy jellemzik az olimpiákat, mint 2800 évvel ezelőtt. •

- Zeusz és Héra (balra)
- Zeusz ligete (fent)

ZEUSZ LIGETÉBEN

Az olümpiai szentély története meglepően korai időkre nyúlik vissza. Kr. e. 2500 és 1900 között mutatható ki az első település a Kronosz-domb lábánál. Kikövezt, szakrális célokra is használt sírkörszete a később Pelopsz sírjának nevezett területen húzódott. A görög bronzkorban, vagyis a műkénéi korban lakatlan területről csak néhány kupolasírt ismerünk. A Kr. e. 11–7. század között újra kimutathatók valamiféle kultusz nyomai, amelynek központjában az ún. Pelopsz-sír állt. Szintén a Kronosz-domb lábánál létesült a Földanya, Gaia kultuszhelye, akinek kultusza feltehetően megelőzte Zeusz tiszteletét.

A Kr. e. 7. században már állt Zeusz hamuoltára, amely minden áldozat után egyre magasodott. Kr. e. 700 körül került sor az első nagyobb építkezésre: a Kladeosz-folyó partfalát kiépítették, hogy a szentély terjeszkedő területét meg-

óvják az áradástól. Kr. e. 600 körül építették az első Zeusz-templomot, amely később, a nagy Zeusz-templom elkészülte után Héra kultusz-helyévé vált.

FEGYVEREK OLÜMPIÁBAN

Az olümpiai Zeusz ebben az időben harcos istenség volt. Feltűnő, hogy az egész görög és nem görög világ legkülönbözőbb városaiból érkeztek győzelmi ajándékok, Dél-Itáliától Kis-Ázsiáig:

„A Küpszelidák ajánlották fel Hérakleióból.”

(Kr. e. 7. sz. vége)

„Hierón, Deinomenész fia és a szürakuszaiak Zeusznak az etruszkoktól, Kúmaiból.”

(Kr. e. 474)

A feliratokkal ellátott, szándékosan megrongált fegyverek tömegével ma is fel lehetne fegyverezni egy jelentős hadsereget. A kardokat meghajlították, a sisakokat összenyomták, a pajzsok fogóját leszerelték, hogy azt, amit az istennek adtak, más már ne használhassa fel. Mindez az olümpiai Zeuszjósda kivételes népszerűségéről tanúskodik ebben az időben. A háborúk és gyarmatalapítások előtt Zeuszhoz fordulók, ha sikerrel jártak, teljesítették az istennek tett fogadalmukat. A hatalmas mennyiségű ajándékot az egyes városok által épített kincsházakban helyezték el, amelyeket a Kronosz-domb lábánál kialakított mesterséges teraszon emeltek.

A görög-perzsa háborúk után, Kr. e. 479 és 457 között épült fel a hatalmas központi templom (27,68 x 64,12 méter), keleti oromsortján Pelopsz és Oinomaosz kocsi-versenyének, nyugati oromsortján pedig a perzsákat jelképező zabolátlan, részeg kentaurók és a görög szabadságharcosokat szimbolizáló lapithák harcának ábrázolásával. A mítosz szerint a lapithák lakodalmára hivatalos keverék lények berúgtak a bortól, és erőszakoskodni kezdtek a jelen lévő nőkkel. A kavargó jelenet közepén magasodik ki a józanság és derű szobraként Zeusz fia, Apollón, aki a keleti barbárság helyett a hellén értékeket képviseli. A Kr. e. 476-os olümpiai játékokon ugyanis megfogalmazódott a gondolat: a görögök összefogása nélkül a perzsák

győztek volna. Olümpia vállalta, hogy e pánhellén, vagyis minden görögöt tömörítő eszme képviselője lesz. Zeusz aranyból és elefántcsontból készült templomi kultuszszobrát a Kr. e. 5. század leghíresebb szobrása, Pheidiasz készítette el. Műhelye, ahol évekig dolgozott, a Zeusz-templom mögött állt.

A pánhellén eszme része volt, hogy a görögök összetartozását minél korábbi időkben kimutassák. Ezt a célt szolgálta a játékok történetének megírása. Amikor az éliszi Hippiasz a Kr. e. 5. század végén összeállította a versenygyőztesek listáját, a korai évekre nézve nem állt a rendelkezésére elegendő anyag. Ezért Hippiasz a legelső olümpia időpontját meglehetősen önkényesen – legalábbis az Olümpiában jelenleg is ásatást folytató Ulrich Sinn szerint – Kr. e. 776-ra helyezte, a 476-os pánhellén újrakezdést megelőző 300. évre. Ez azt jelentette, hogy 476-ot számolta a 76. olümpiának, az előző 75 pedig pont háromszáz évet adott ki (75 x 4 év = 300 év). Az olümpiai játékok hagyományos kezdő évével ezért nem árt óvatosnak lennünk.

A VERSENYEK ÖSTÖRTÉNETE

Egy biztos, már a Kr. e. 11. századtól folytak bizonyos versenyek az olümpiai szentélykörzetben, és 776-ot megelőzően egészen biztosan rendeztek a szertartásokhoz kapcsolódó sporteseményeket – mint ahogyan ezt más szentélyekben is megfigyelhetjük. A legkorábbi viadalok olyanok lehettek, amilyenek Homérosz festette le Patroklosz halotti játékát. Maguk a versenyek is sokat változtak, hiszen – a hippiasz győzelmi lista szerint – az első száz évben csak futószámok, öttusa, birkózás (Kr. e. 708-tól) és ökölvívás (Kr. e. 688-tól) szórakoztatták a nézőket. A leglátványosabb programot, a négyes fogatok versenyét csak Kr. e. 680-tól rendezték meg Olümpiában, a többi lovas szám pedig még később került a versenyek közé. Mindez alaposan átrendezte az indulók társadalmi helyzetét és a játékokon részt vevő államok körét, hiszen

versenykocsit és versenylovakat csak a leggazdagabbak tarthattak, míg futni bárki képes lehetett. A játékok időtartama is megnőtt. Az eleinte egynapos ünnep a Kr. e. 5. század közepére öt-, a Kr. u. első századra pedig hatnapossá vált.

Az első tizenegy játékon a stadionfutást csak éliszi és a szomszédos Messzéniaiból érkező versenyzők nyerték meg, ami arra utal, hogy a játékok még nem váltak igazán pánhellén (vagyis a kor fogalmai szerint globalizált) jellegűvé. Kr. e. 728-ban találkozunk az első korinthoszi és Kr. e. 696-ban az első athéni győztesekkel. Vagyis közel száz esztendővel alapításuk után lépték át a játékok a Peloponnészosz félszigetének határait. Az első itáliai, mégpedig krotóni görög győztest újabb évszázad múltán, Kr. e. 588-ban koszorúzták meg. Ekkor már valóban nemzetközi volt az olümpiai mozgalom. Ha egy író, szónok vagy fi-

lozófus hírnevet akart szerezni magának, úgy tett, mint Hérodotosz. A kiváló történetíró ugyanis a játékok idején Olümpiába utazott, és a versenyek szünetében a Zeusz-templom egy hátsó helyiségében felolvasást tartott frissen elkészült munkájából, *A görög-perzsa háborúból*. Néhány hónap múlva már nem akadt olyan görög, aki ne hallott volna róla. Ha személyesen nem is találkozott vele a versenyjátékon, bizonyára beszélt valakivel, aki onnan érkezett haza, és beszámolt a nagyszerű műről.

ÉS NEMZETKÖZIVÉ LESZ...

Az olümpiai versenyeken eleinte csak szabad görögök vehettek részt, barbárok és rabszolgák nem, a későbbiekben azonban a szervezők bizonyos népeket befogadtak a ver-

AZ OLÜMPIAI IDŐSZÁMÍTÁS

Olümpiai év	Keresztény időszámítás
1. 1.	Kr. e. 776 (Az első feljegyzett versenygyőztes)
1. 2.	775
1. 3.	774
1. 4.	773
2. 1.	772
3. 1.	768
4. 1.	764
5. 1.	760
6. 1.	756
6. 4.	753 (Róma alapítása)
7. 1.	752
8. 1.	748
40. 1.	620
75. 1.	480 (szalamiszi csata)
94. 1.	404 (a peloponnészoszi háború vége)
111. 1.	336 (Nagy Sándor trónra lép)
184. 1.	44 (Caesar halála)
194. 4.	1
195. 1.	Kr. u. 1
291. 1.	385 (az utolsó név szerint ismert győztes)
	1875 Az olümpiai ásatások kezdete
	1896 Az első modern olimpiai játékok Athénban

A MEZTELENSÉG

Az ókori olümpiai játékoknak a maiaktól eltérő egyik jellegzetessége volt, hogy a sportolók, sőt, egy idő után még az edzőik számára is kötelező volt a meztelenség. Ennek a szokásnak az eredetéről eltérő hagyományaink vannak. Eleinte bizonyos, hogy a versenyzőkön is volt legalább egy ágyékkötő. A homéroszi versenyleírásban semmi nyoma annak, hogy Odüsszeusznak vagy Aiasznak ruha nélkül kellett volna a közönség elé lépnie. Pauszaniász szerint az első versenyző, aki meztelenül lépett a futópályára, a megarai Orszipposz volt a Kr. e. 8. században. Vagyis Homérosz évszázadában éppen az ő példája jelentett kivételt. Orszipposz állítólag véletlenül veszítette el ruházatát, de ebben a véletlenben Pauszaniász nem hisz. Szerinte a sportoló

versenyzők közé. Amikor például a makedón II. Philipposz indulni akart a kocsisversenyen, nem mondtak nemet, ettől kezdve viszont minden makedón versenyző bebocsátást nyert Olümpiába. A rómaiak Hellasz megszállása után szintén elnyerték az indulás jogát, még ha ezzel általában nem is éltek vissza annyira arcátlanul, mint az örült császár, Nero. A legutolsó, név szerint ismert versenyzők között pedig még egy örmény herceg, Varaszdatész is feltűnik, aki 369-ben vagy 385-ben nyerte meg az ökölvívást. Ez az adat és egy újabb felirat némi fényt vet az olümpiai játékok császárkori történetére. A nemzetközi sportversenyek népszerűsége ugyanis a császárkor kezdetén robbanásszerűen megnőtt.

Octavianus, a későbbi Augustus császár actiumi győzelme emléké-

egyszerűen azt használta ki, hogy ruhátlanul könnyebb futni, mint ruhában. Meg is nyerte a Kr. e. 720-ban rendezett olümpiát.

A meztelenség szokása a Kr. e. 6. század kezdetére terjedt el a versenyzők közt. Az athéni Thuküdidész szerint mindenesetre nem egy megarai újításáról van szó, hanem a spártai gyakorlat terjedt el Hellaszban, mivel az ottani ifjak gyakorlatoztak ruhátlanul, és kenték be olajjal a testüket. Bizonyítékként azt hozza fel a tör-

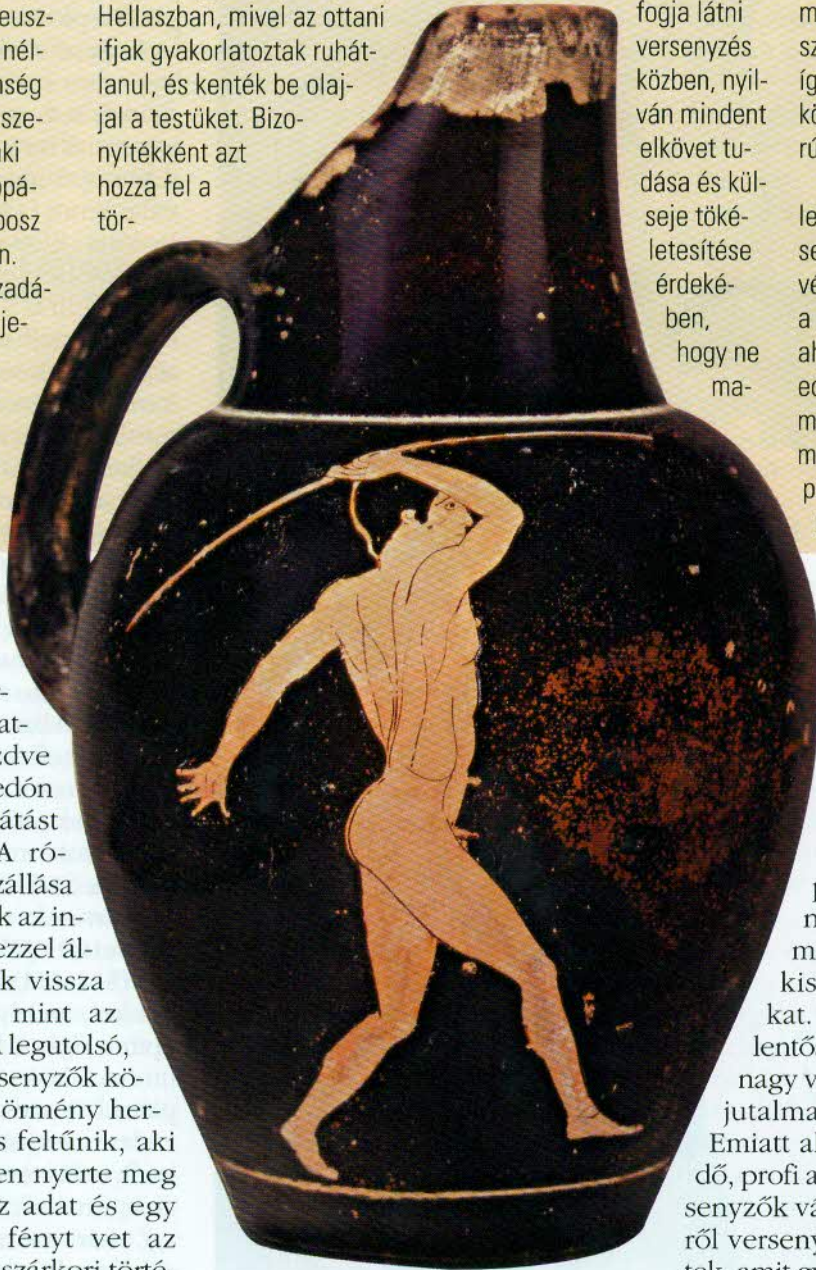
ténetíró, hogy a szokás a barbárokat még nem érte el. Ők ugyanúgy ágyékkötőben bírkóznak és versenyeznek, mint korábban a görögök. Lukianosz szerint egy Anakharszisz nevű szkíta Szolónnal vitázva neveltségesebben nevezte, hogy a görög ifjak nagy nyilvánosság előtt meztelenül rugdoszák és ütik egymást. Az athéni bölcs védelmébe vette a szokást. Ha a sportoló tudja,

hány ember fogja látni versenyzés közben, nyilván mindent elkövet tudása és külseje tökéletesítése érdekében, hogy ne ma-

radjon szégyenben egész Hellasz szeme előtt.

Az edzőknek csak Olümpiában kellett levetniük ruhájukat, mivel ott esett meg, hogy a rhodoszi Phereniké a fia edzőjeként, férfinak öltözve részt vett a versenyeken. Ezt elkerülendő kellett az edzőknek is nyilvánvalóvá tenni férfiasságukat. A számos görög szokást eltanuló rómaiak mindenesetre botrányosnak tartották a nyilvános meztelenkedést. A Kr. e. 3–2. századi római költő, Ennius így fogalmazott: „Polgárok közt meztelenül megjelenni rút dolog.”

Cicero, a Kr. e. 1. század legnagyobb szónoka tökéletesen egyetértett vele, és úgy vélekedett, hogy ez a szokás a gymnaszionokból terjedt el, ahol az ifjak meztelenül edzettek, és a sportszeretet mellett a homoszexualitás melegágyai voltak. Ez utóbbit pedig Cicero egyértelműen elutasította.

■ Gerelyhajító athéni vörös alakos vázafestményen, Kr. e. 450 k.

re alapította meg Kr. e. 28-ban a csatatér mellett létesült Nikopoliszban (Győzelemváros) az aktiát (actiumi játékok), amelyet ötévente rendeztek meg a spártaiak vezetésével. A sportolók szeptember 2-ától, a

győzelem napjától három korcsoportban léptek fel, de zenei viadalt is tartottak. Nero egyenesen Rómába telepítette az őt magát ünneplő Neroniát, de sok más közösség is rendezett kisebb-nagyobb viadaloikat. Ezek népszerűségét jelentősen növelte, hogy a négy nagy versenytől eltérően pénzjutalmakat is lehetett nyerni. Emiatt alakult ki a pénzért küzdő, profi atléták rétege. Ezek a versenyzők városról városra, versenyről versenyre utaztak, és abból éltek, amit győzelmeikkel megkerestek. Az ilyen sportolókról – akiket a háborúban hasznavethetetlen nagyevőknek tartottak – az ókori történet- és sportíróknak a lehető legrosszabb véleményük alakult ki. Jó példa erre Euripidész sommás

ítélete: „Az országunkat megszálló tömérdek rossz közül mi rosszabb, mint az atléták bada? Hogyan is gyarapodhat valaki és hogyan növelheti örökségét, ha állkapcsa rabszolgája, és gyomra uralkodik fölötte? Szánom a hellén szokást, amely isteníti őket!”

MEGTALÁLT ÉVSZÁZAD

Az aktiát még a Kr. u. 3. században is megrendezték, és az olümpiai versenyek hivatalos győzteslistája is a 264. játékokig, 277-ig tartott. Ezért sokáig azt gondolták, hogy a versenyek a 3. században hanyatlani kezdtek, így a keresztény császároknak nem okozott nagyobb nehézséget végképp betiltani azokat, hiszen Zeusz kultusza bajosan

egyeztethető össze a keresztény hittel. Az olümpiai ásatások során azonban előkerült egy bronzfelirat, amelynek 31 sora Kr. e. 28-tól Kr. u. 385-ig sorolja fel egy atlétaszövetség győzteseinek nevét. Közülük a legkorábbi, Paramonosz stadionfutásban győzött. A leghíresebb Tiberiosz Klaudiosz Ruphosz volt, akinek a Kr. u. 1. században úgy elhúzódtott a pankrationdöntője, hogy a sötétség miatt félbe kellett azt szakítani. Bár győztesként nem hirdették ki, megengedték neki, hogy emlékművet emeljen Olümpiában. A többiek nevét akkor vésték fel a bronzlemezre, amikor győztek, így minden név más írással szerepel rajta. Eleinte az alábbi adatokat tüntették fel: név, sportág, korosztály, hányadik olümpián nyert. A későbbiekben hazájuk és apjuk nevét is hozzáfűzték. A két utolsó győztes, egy

testvérpár, még két bekarcolt olajfa koszorút is kapott.

„Markosz Auréliosz Eukarpidész, Zópürosz fia, athéni, győztem az ifjak pankrationjában a 290. olümpián (Kr. u. 381)

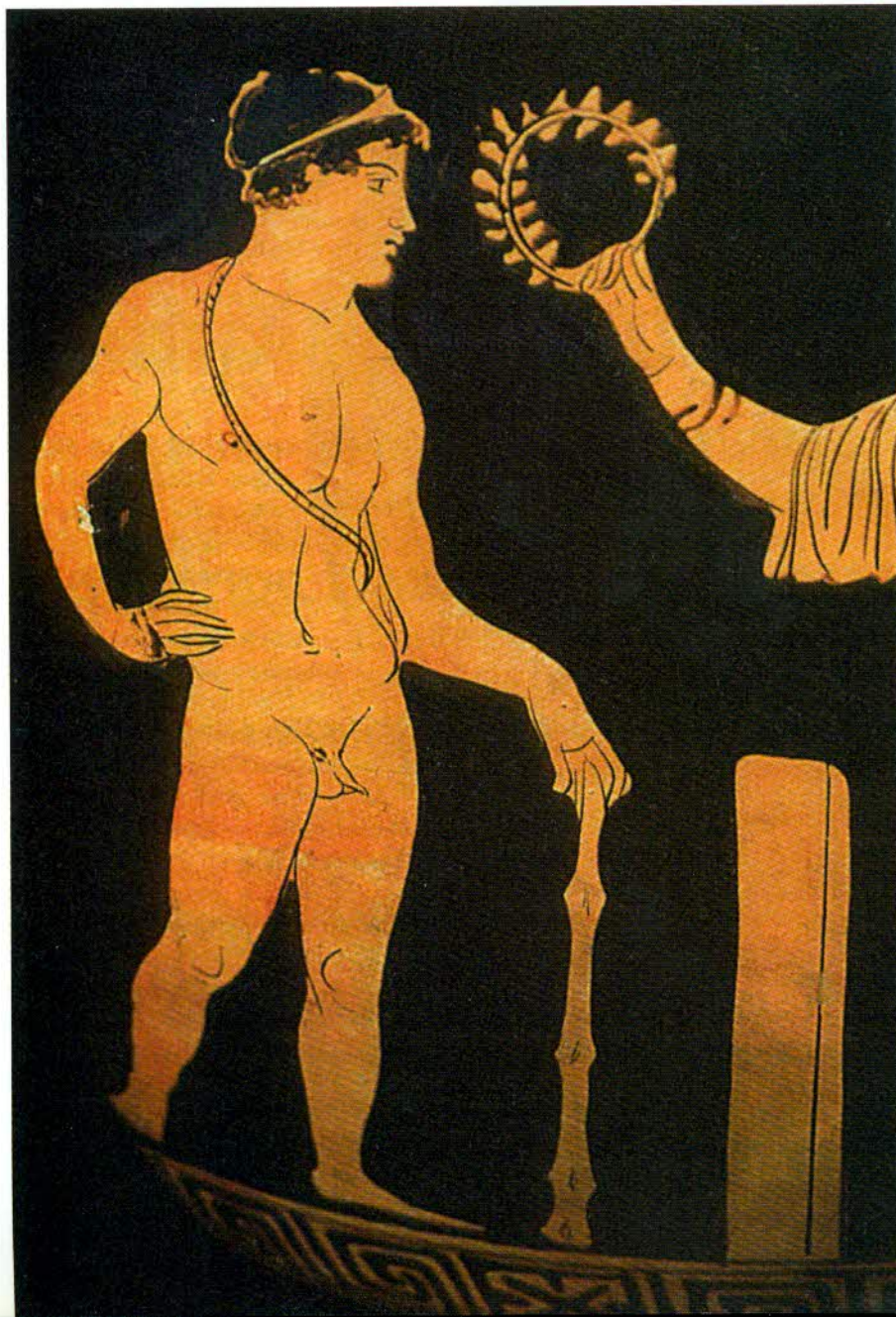
Markosz Auréliosz Zópürosz, athéni, győztem az ifjak ökölvívásában a 291. olümpián (Kr. u. 385), legyen egyre erősebb, Eukarpidész és Zópürosz, testvérszeretetek!”

Csak a 4. századból tíz új nevet ismerünk meg a bronzábláról, akik a könnyű- és nehéztaléika szinte valamennyi számát képviselték, és Boiótia, illetve Attika mellett Kis-Ázsiából érkeztek a versenyekre. Az új felirat alapján hanyatlásról nem beszélhetünk. A kereszténység elterjedése ellenére – mint a bekarcolt koszorúk mutatják – még mindig Zeusz olajága volt a győzelmi kitüntetés. A tradíciók fenntartásában nyilván jelentős szerepet játszottak az olyan atlétaszövetségek, mint amelyeknek emlékét ez a felirat is megőrizte.

A kultusz és vele a játékok vége a Kr. u. 5. század kezdetén jött el II. Theodosziosz keletromai császár rendeletei hatására (408; 426). Az elnéptelenedett szentély területén kézművesek rendezkedtek be. Pheidiasz műhelye helyén keresztény templomot emeltek. A nyugati gótok (395–397), a vandálok (470) és az avarok, valamint a szlávok betörései (580/590) mellett földrengések (522; 551) is pusztították az épületeket, amelyeket már senki sem épített újjá. A Kladeosz áradásai az utolsó lakókat is elűldözték Olümpiából. A szeszélyes folyó a 9. századra már vastag üledékréteggel takarta be a romokat, egyes területein akár 4 méteres magasságban.

Zeusz szentélyének maradványait csak az 1875-ben kezdődött és a mai napig folyó német ásatások hozták újra napfényre. •

■ Győztes atléta megkoszorúzása. Az ifjú, a husáng tanúsága szerint, maga Héraklész

AZ OLÜMPIAI BÉKE

EKEKHEIRIA

SZókratész, az athéni filozófus egyszer egy Arisztipposz nevű szofistával vitázott arról, hogy felelősséggel tartozunk-e a közönségnek, amelyben élünk. Arisztipposz úgy vélekedett, hogy szabadságát akkor őrizheti meg legkönnyebben, ha nem csatlakozik egyetlen állam polgáraihoz sem, hanem mindenütt idegen marad.

MAGÁNYOS UTAZÓ

Szókratész ekkor arra figyelmeztetett, hogy saját városának polgárai közt is sok sérelem érheti az embert, „*neked meg semmi ilyen védelmed nincs, mégis állandóan az utakon csavarogsz, ahol pedig a legtöbb jogtalanság érhet. Ha megérkezel egy városba, a legutolsó polgárnál is kevesebbet érsz, és olyan a helyzeted, hogy aki csak jogtalankodni akar, szabadon rád támadhat. Talán azt hiszed, hogy azért, mert idegen vagy, nem fognak bántalmazni? Vagy abban bízol, hogy az államok, amikor belépsz területükre, és amikor kilépsz onnan, hírnökökkel hirdetik ki, hogy szavatolják biztonságodat? Talán azt hiszed, hogy olyan rabszolga lennél, amelyik egyetlen úrnak sem bajt hasznot?*” Vagyis az utazót bármikor bárki eladhatta rabszolgának (ez a baleset állítólag magával Platónnal is megessett egyszer).

Thuküdidész ugyanezt erősíti meg történeti munkájának bevezetőjében. „*A szárazföldön lakók is fosztogatták egymást, s Hellasz nagy részén napjainkig él ez a szokás, így az ozolizsi lokrisziaknál, az aitoliaiaknál, az akarnaniaknál s a szárazföld egyéb ottani vidékein lakóknál; a régi rabló életmód maradványa az itt lakóknak az a szokása is, hogy állandóan fegyvert viselnek.*” Vagyis bizonyos vidékek

különösen veszedelmesnek számítottak az utazók számára. Ezek közé tartozott Lokrisz is.

Különösen jellemző két lokriszi városka – Oiantheia és Khaleion – Kr. e. 5. század közepén kötött szerződése a rablások szabályozásáról: „*Az oiantheiai idegent ne burcolbassák el khaleioni területen, se a khaleionit az oiantheiai területen, se vagyonukat ne rabolja el senki; ha valaki mégis elrabolja, azt büntetlenül lebessen kifosztani. Az idegen tulajdont a tengeren büntetlenül el lehet rabolni, kivéve, ha valamelyik város kikötőjében van. Ha valaki jogtalanul rabol, négy drakhma a büntetése; de ha tíz napnál tovább tartja magánál a zsákmányt, a másfélszeresét fizesse annak, amit elrabolt.*” A szövegből kiderül, hogy a két község lakói csak egymás polgárait nem rabolhatják el és tehetik rabszolgává, bárki mást igen. Különösen elgondolkodtató fordulat az, hogy „*ha valaki jogtalanul rabol*”.

SZENT KÖVETSÉGEK

Az olümpiába és más megszentelt versenyekre ballagó látogatókra és versenyzőkre tehát igen nagy veszélyek leselkedtek, és a játékok

■ A versenyen elnöklő I. Theodosziosz császár átnyújtja a győzelmi koszorút, Kr. u. 390 k. Röviddel később betiltotta a játékokat

megrendezése is lehetetlenné vált volna, ha ezek ellen nem találnak ki valamit. Ezért hónapokkal a verseny előtt szent követségek (tagjaik a **theóroszok**) indultak a görög településekre, meghatározott útvonalon végigjárták azokat, és kihirdették az ünnep időpontját, valamint az ekekheiriát, a fegyvernagyvást. Isten elleni vétéknek tekintették a versenylátogatók megzavarását, zaklatását és fegyveres konfliktusok kiobbantását az ünnep előtti, alatti és utáni időszakban.

Ilyen **theóriákat** küldtek ki az olümpiai, a püthói, az iszthmoszi és a nemeai játékok szervezői, és a szokást a Kr. e. 5. századtól az athéni Panathénaia rendezői is átvették. A **theóroszokat** fogadó települések és személyek (**theórodokoszok**) listáit terjedelmes feliratok őrizték meg, hogy a következő játékok idején is ugyanúgy járassák azokat végig, mint addig is, minden alkalommal. A szent követjárással biztosították a szervezők, hogy például az Athénból Olümpiába vezető négy-öt napi gyalogutat az athéniak még a peloponnészoszi hábo-

rú alatt is biztonságban tehettek meg – akár ellenséges területen, Megarán és Korinthoszon keresztül, és természetesen visszafelé is.

A FEGYVERNUGVÁS LEGENDÁJA

Az ekekheiria szokásának eredete a mitikus időkre nyúlik vissza. Az olümpiai játékok éliszi újraalapítójának, Oxülosznak a leszármazottja, az éliszi Iphitosz, az őslakó akhájokat képviselő piszai Kleoszthenész és a spártai dórok legtekintélyesebb politikusa, a legendás törvényhozó, Lükurgosz a delphoi Apollónhoz fordult, hogy miképpen lehetne a hellének közötti viszályokat, valamint az azokat kísérő járványokat megszüntetni vagy legalább időlegesen szüneteltetni. Apollón jósnője azt a választ adta, hogy újítsák fel az olümpiai játékokat, és azok idején hagyjanak fel minden fegyveres konfliktussal. Maga Olümpia legyen összegörög szentély, ahová egyetlen hadsereg sem vonulhat be. Ugyancsak fogadalmat kellett tenniük a versenyzők, kísérőik és a nézők biztonságának garantálására még oda- és visszaújtjukon is.

A római császárkorban is mutogatták azt a jókora diszkoszt, amelyre a szerződés szövegét felírták, mégpedig, ahogyan Pauszaniasz elbeszéli, nem egyenes sorokban, hanem spirál alakban. Iphitosz diszkosza természetesen hamisítvány volt, mint ahogy magának a megállapodásnak a történetiségét is sokan kétségbe vonták. Plutarkhosz például Lükurgosz életrajzának elején leszögezi, hogy a törvényhozó „jó néhány évvel az első olümpia előtt született”. Az alapítók történetisége feletti vita azonban nem befolyásolta azt, hogy eleinte az olümpiai játékok, később pedig fokozatosan minden pánhellén verseny idejére meghirdették az ekekheiriát.

ELTILTOTT SPÁRTAIK

Akármennyire fontos és örvendetes szokás volt is ez, számos példát

ismerünk a fegyvernugvás megsértésére. Ezek közül több is nemzetközi botrányt okozott. Kr. e. 420-ban az élisziek eltiltották a spártaiakat az olümpiától, s így nem áldozhattak és nem versenyezhetek, mert nem fizették meg a büntetést, amit az élisziek az olümpiai törvények alapján kiszabtak rájuk. A büntetést, mint Thuküdidész írja, azért rótták ki, mert egy Phürkosz nevű éliszi erődöt a spártaiak fegyveres erővel megtámadtak, és Lepreonban az olümpiai fegyvernugvás ideje alatt nehézfegyverzetű katonákat helyeztek el. A büntetés összege kétezer mina (kétmillió drakhma) volt, katonánként két mina, úgy, ahogy a törvény megszabta.

A spártaiak követeket küldtek Olümpiába, és kétségbe vonták a büntetés jogosságát. Arra hivatkoztak, hogy Spártában még nem hirdették ki a fegyvernugvást, amikor ők odaküldték nehézfegyverzetű katonáikat. Az élisziek azt válaszolták, hogy náluk már érvénybe lépett a fegyvernugvás – amit maguknál szoktak először kihirdetni –, és Spárta váratlanul követte el velük szemben a jogtalanságot, miközben ők, fegyverszünet lévén, semmilyen meglepetésre sem számítottak. A spártaiak ez ellen azt hozták fel, hogy nem kellett volna a fegyvernugvást követek útján Spártában is kihirdetni, ha ők eleve úgy látták, hogy a spártaiak jogtalanságot követtek el. Egyébként is, ezután a spártaiak megszüntették ellenük a harcot. Az élisziek mégis kitarítottak korábbi véleményük mellett. „*Ha viszont hajlandók nekik visszaadni Lepreont – jelentették ki –, a büntetés pénzéből nekik járó részt elengedik, az istent megillető részt pedig ők maguk fizetik be helyettük.*” Csakhogy a spártaiak ezt nem fogadták el, ezért az élisziek újabb ajánlatot tettek. Ne adják vissza Lepreont, ha nem akarják, de, mivel a szertartásokon úgyszólván részt akarnak venni, az olümpiai Zeusz oltárához lépve valamennyi hellén előtt esküdjének meg, hogy a büntetést később lelkiismeretesen megfizetik. A spártaiak ebbe sem egyeztek bele, ezért eltiltották őket a szentélytől, az áldozatoktól és a versenyeiktől.

Az élisziek félték, hogy a spártaiak erőszakkal kényszerítik ki az áldozatban való részvételt, ezért felfegyverzett ifjakkól őrséget szerveztek, és Spárta ellenfeleitől, Argoszból és Mantineiából is érkezett ezer-ezer ember, Athénből pedig egy lovascsapat. „*A jelenlévők nagyon félték, hogy a spártaiak fegyveres erővel fognak megjelenni, különösen amikor a spártai Likhaszt, Arkeszilaosz fiát a játékok közben a versenybírák megverték, mert amikor fogata győzött, a versenyterre lépve megkoszorúzta kocsisát, ezzel is jelezve, hogy a kocsi az övé. Csakhogy Likhasznak nem volt joga versenyezni, ezért nem őt, hanem a boiót államot kiáltották ki győztesnek. Mindenki attól rettegett, hogy valami nagyobb felfordulás történik. A spártaiak azonban tétlenek maradtak, s így az ünnepség zavartalanul ért véget.*”

A botrányt növelte, hogy a megkorbácsolt Likhasz Spárta egyik leggazdagabb és legtekintélyesebb politikusa volt. Nemcsak a béketárgyalásokon szerzett magának hírnevet, hanem vendégszeretetével is. A Spártába látogató küldöttségeket saját költségén vendégelte meg. Mindez azonban nem tartotta vissza a versenybírákat attól, hogy ugyanúgy megbüntessék, mint bármelyik más szabálytalankodó görögöt.

CSATA A SZENTÉLYBEN

Kr. e. 365-ben még ennél is súlyosabb konfliktus veszélyeztette a játékok megrendezését. Az arkadiai szövetség hadserege egyszerűen elfoglalta Olümpiát, és katonai táborát a Kronosz-dombon verte fel. A következő évi versenyeket, a 104. olümpiát az arkadiaiak a korábbi rendezőkkel, a piszaiakkal együtt szervezték meg. Már összegyűltek a versenyzők és a nézők, lezajlottak a lovasversenyek és az öttusa futószáma is, az atléták a birkozáshoz készülődtek, amikor az élisziek megtámadták a szentélyt. A harcok rövidesen átterjedtek a Zeusz-templom körül elterülő Altiszra, és az éliszieket csak parancsnokuk halála kényszerítette vissza-

vonulásra. Az arkadiaiak egész éjszaka falat építettek a szentély köré, így az élisziak másnap dolguk végezetlenül távoztak. Az arkadiai parancsnokok zsoldosaikat a templom kincstárából fizették ki. Ez azonban akkora felháborodást váltott ki egész Hellaszban, hogy az arkadiaiak végül nemcsak visszafizették az elrabolt kincseket, hanem kiegyeztek az élisziakkal, és visszaadták nekik Olümpiát. Pauszaniász szerint az élisziak a 364. évi olümpiát mindenestre éppúgy érvénytelennek nyilvánították, mint ahogy korábban – hasonló konfliktusok miatt – a 748. évi nyolcadikat és a 644. évi harmincnegyediket is.

Hasonló történeteket más versenyekről is ismerünk. Kr. e. 390-ben éppen az argosziak tartották megszállva Korinthoszt, ezért ők rendezték meg az iszthmoszi játékokat, az iszthmiát. Csakhogy az ünnepi áldozat bemutatása közben rájuk tört a spártai hadsereg Agészilaosz vezetésével. Az argosziak elmenekültek, és helyettük a spártaiak és a korinthosziak mutatták be Poszeidónnak az áldozatot, és bonyolították le a versenyeket. Agészilaosz ezek után elvonult Korinthoszból,

amely újból az argosziak kezére került. Ők nem ismerték el a korábbi verseny érvényességét, ezért újra megtartották a játékokat. Xenophón a következő megjegyzést fűzi a különös esethez: „Így aztán abban az évben volt, aki kétszer is alulmaradt a versenyben, és volt, akinek a nevét kétszer is kihírdették a győztesek között.”

„BIZTONSÁGI TANÁCS”

A szent béke ilyen lábbal tiprásai ellenére az ekekheiria általában valóban védelmet nyújtott a versenyzőknek és a nézőknek a háborúk és más túlkapások ellen. A szokás azonban – a mitikus időkre való visszavetítése ellenére – igazából csak a görög–perzsa háborúk után gyökeresedett meg. Kr. e. 480-ban a görögök belátták, hogy a közös veszélyből csak az összefogás mentheti ki őket. A következő olümpián, Kr. e. 476-ban nemcsak a szalamiszi győztest, Themisztoklész ünnepelte valamennyi versenylátogató, hanem létrehoztak egy olyan döntőbírósgot is, amely-

■ **Lóversenyzők.** Athéni fekete alakos vázafestmény. Nem használtak nyergot, a kengyelt pedig még nem is ismerték

nek ettől kezdve békésen kellett volna rendeznie a hellének közötti vitákat. Ez az Olümpiában ülésző testület természetesen nem oldhatta meg a görögség összes gondját, és nem tudta elejét venni az olyan konfliktusoknak sem, mint például a peloponnészoszi háború, de kisebb összecsordulásokat kezelni tudott. Az olümpiái ásatások során előkerült egyik bronztábla felirata a testület két döntését is megőrizte. Kr. e. 476-ban Athén ügyében döntöttek, mert a város bevádolta a boiótokat, hogy Kr. e. 480-ban a perzsák oldalán részt vettek a város kifosztásában, Kr. e. 472-ben pedig a thesszaliaiakat mentették föl egy korábban rájuk kirótt büntetés megfizetése alól.

Bár ez a „biztonsági tanács” nem érte el a Kr. e. 476-ban, megalakításakor tőle várt hatást, Olümpia (és a többi pánhellén versenyjáték) az ekekheiria révén időről időre példát tudott mutatni a görögségnek a békés egymás mellett élésre. És természetesen számunkra is. •

AZ OLÜMPIAI SPORTÁGAK

LÓ- ÉS KOCSIVERSENYEK

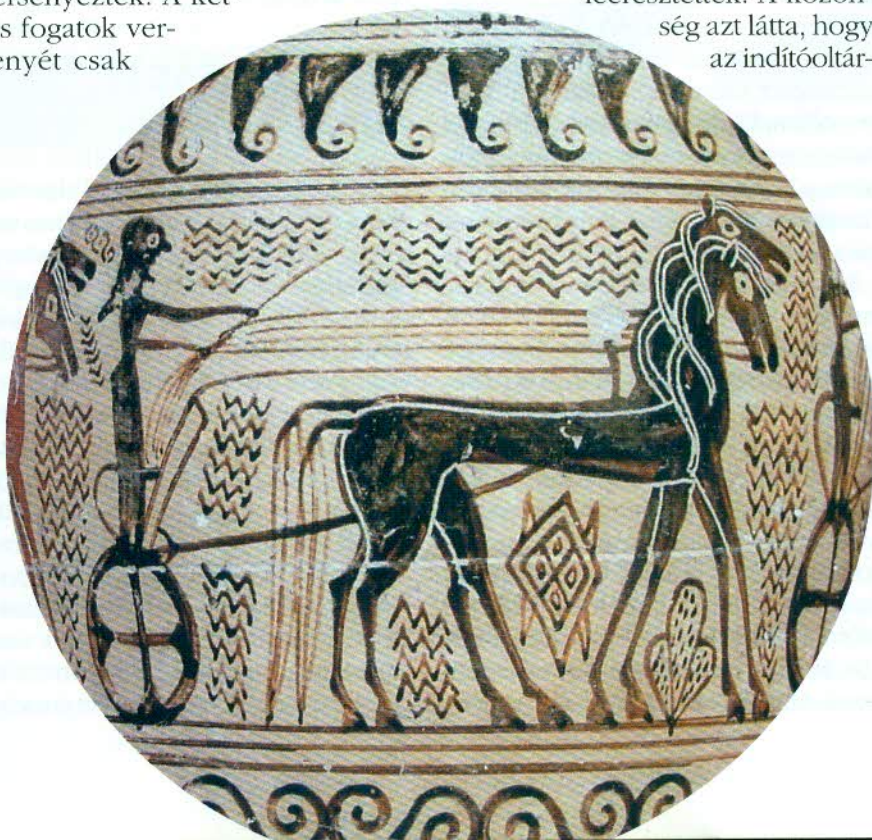
A görögök tengerparton éltek, és, mint Odüsszeusz történetéből látjuk, kiválóan tudtak úszni. Vázák és falfestmények ábrázolásain fejest ugró férfiakat és lányokat is láthatunk. Úszóversenyeket mégsem rendeztek. Íjászversenyt is csak az Íliasz és az Odüsszeia örökít meg, Olümpiában nem volt ilyen viadal. A versenyek szünetében az atléták súlyemelésben is vetélkedtek. Egy Kr. e. 7. vagy 6. századi felirat azt hirdeti egy 143 kg-ot nyomó, Olümpiában talált kötömbön, hogy azt Bübón fél kézzel a feje fölé emelte. Súlyemelő versenyről azonban nem szólnak forrásaink. A görögök vérében volt a vetélkedés sportban, zenében, dráma-bemutatókon, de versenysportból csak kétféle létezett: a lovasversenyek (kocsihajtás, lovaglás) és az atlétikai versenyszámok. Ez utóbbiak között megkülönböztették a könnyű (futás, fegyveres futás, távolugrás, gerelyhajítás) és a nehéz számokat (ökölvívás, birkózás, pankration, diszkoszvetés). Az öttusa könnyű és nehéz számokból állt. A legnépszerűbb sportág azonban az egész ókorban a kocsihajtás maradt.

A görögök valamennyi sportág közül a kocsi- és lóversenyeket kedvelték legjobban. A legnevezetesebb kocsiversenyeket Olümpiában rendezték Kr. e. 680-tól, az első olümpiai lóversenyt pedig Kr. e. 648-ban. De a „grand slam” másik három helyszínén, Iszthmiában, Nemeában, sőt, az erre a legkevésbé alkalmas, hegyes-völgyes Delphoiban is rendeztek lovasversenyeket. Minthogy ezek voltak az ünnepségek leglátványosabb versenyszámai, Olümpiában ezek nyitották meg (legalábbis a Kr. e. 5. század elején), Delphoiban, a Püthián pedig ezek zárták a programot. Az *Íliaszban* kettes fogatok küzdöttek egymással, az olümpiai versenyeken azonban a veszélyesebb, technikásabb s egyben látványosabb négyes fogatok versenyeztek. A kettes fogatok versenyét csak

Kr. e. 408-ban vezették be, de 500 és 444 között öszvérfogat-versenyek, 496 és 444 között pedig kancafutamok is voltak. Az egyes versenyszámok során eltérő volt a teljesítendő táv. A távok hossza Joachim Ebert számítása szerint, emelkedő sorrendben:

csikófuttatás	1472 m
lófuttatás	2624 m
kettes csikófogat	3776 m
kettes lófogat	9536 m
négyes csikófogat	9536 m
négyes lófogat	14144 m

A rajt Olümpiában bonyolult rajtgép segítségével történt. A lovak vagy szekerek előtt egy kötelet feszítettek ki, amit az egyes lovak vagy kocsik indításának pillanatában leeresztettek. A közönség azt látta, hogy az indítóoltár-

ról egy bronzsas emelkedik a levegőbe. A versenyzőknek a pálya két végén álló oszlopokat kellett versenyszámonként egyszer, kétszer, háromszor, nyolcszor vagy tizenkétszer megkerülniük. Az oszlopok közötti távolság 3 sztadion és egy plethron (608 m) volt. Ehhez kell hozzáadni a rajtgép és az első oszlop közötti távolságot, 320 métert.

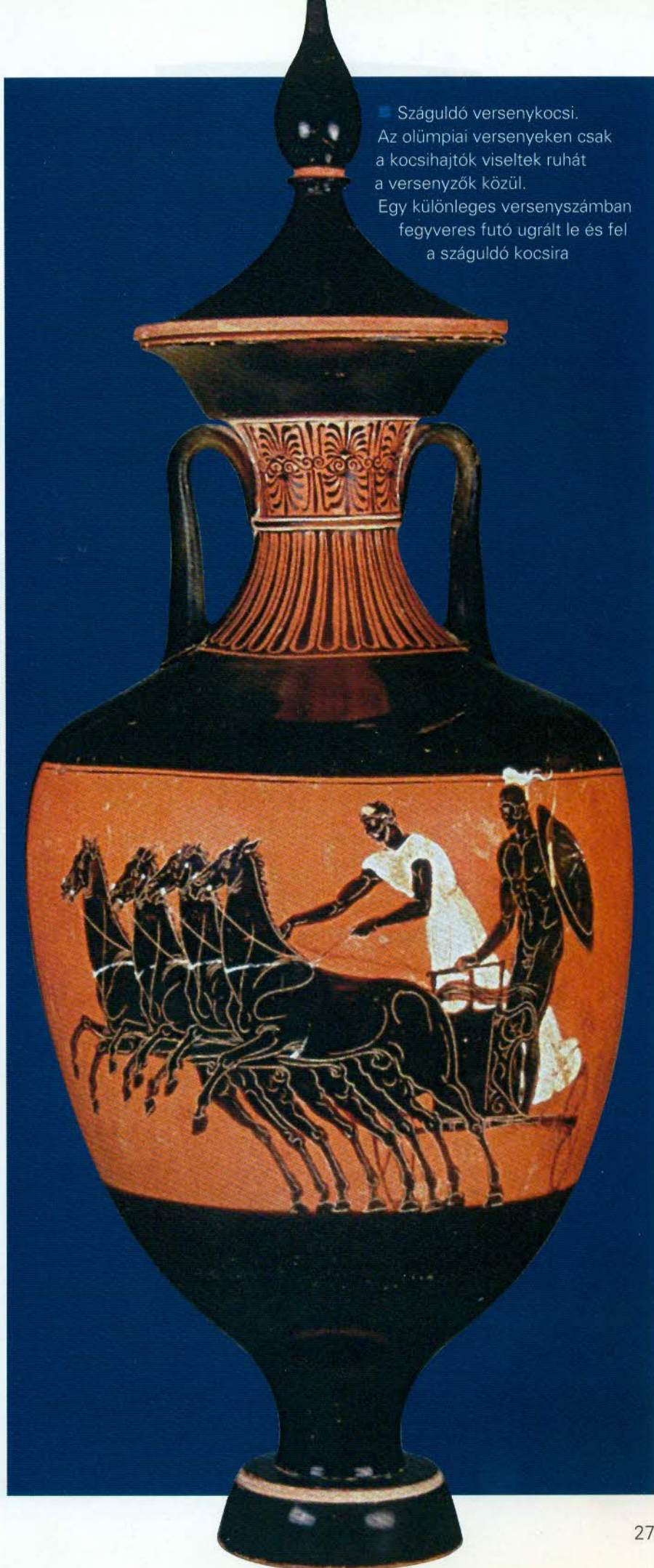
A KIRÁLYLÁNY ÉS A HADVEZÉR

Azt semmiféle előírás sem szabályozta, hogy kinek kell megülnie a lovat vagy hajtania a kocsit, a tulajdonosnak vagy egy profi hajtónak. A más által hajtott kocsival aratott győzelem egyik legérdekesebb példája Küniszka spártai királynő olümpiai diadala Kr. e. 392-ben. Küniszka ugyanis mint asszony, nemhogy versenyzőként, de még nézőként se tehetette be a lábát a versenyek idején Olümpiába, a lótenyésztést azonban senki sem tiltotta neki. De az is csak profi kocsihajtók alkalmazásával fordulhatott elő, hogy Alkibiadész, a híres-hírhedt athéni hadvezér, Periklész nevelt fia, a bölcs Szókratész tanítványa, Kr. e. 416-ban az olümpiai fogathajtásban megszerezte az első, a második és a negyedik helyezést is. Igaz, ezen a versenyen nem kevesebb mint hét kocsit indított. A különleges győzelem különleges ünneplést igényelt: a győzelmi ódát maga Euripidész, a legnépszerűbb athéni drámaíró írta az athéni aranyifjú tiszteletére:

„Dalom így dicsér, Kleiniasz fia,
gyönyörű győznünk, de a leggyönyörűbb,
mit egyetlen hellén sem tett:
célba robogsz első-, másod- meg
harmadik ízben
kocsidon, s kettős olajág-koszorúsan
hallod, hogy a hírnök előhív.”
(Máthé Elek fordítása)

■ Kétlovas kocsit egy athéni vázán.
Patroklosz versenyén kétlovas fogatok
indultak, míg az olümpiai játékokon
Kr. e. 408 előtt csak négyes fogatok
versenyeztek (balra)

■ Száguldó versenykocsi.
Az olümpiai versenyeken csak
a kocsihajtók viseltek ruhát
a versenyzők közül.
Egy különleges versenyszámban
fegyveres futó ugrált le és fel
a száguldó kocsira

Bár a vers szerint a harmadik helyezést is elnyerte, más forrásból tudjuk, hogy ez nem igaz. Tulajdonképpen mindegy is, mivel a görögök csak az első helyezett nevét hirdették ki. A második ugyanolyan vesztessnek számított, mint az utolsó. A városok mindenesetre egymással ver-

sengve ünnepelték a jóképű politikust. Az epheszosiak díszes sátrat emeltek neki, Khiosz takarmánnyal látta el lovait, azonkívül a lesbosziakkal együtt áldozati állatokat, bort és élelmiszert ajándékoztak neki, hogy győzelme tiszteletére fényes ünnepi lakomákat adhasson.

Dicsőségével együtt azonban – mint Plutarkhosz írja – jócskán megnőtt az őt körülvevő rágalom és rosszindulat is, ami később a bukásához vezetett.

GYŐZTES ÁLLAMOK

A versenyjátékok programjának kibővülése a méregdrága kocsihajtással a résztvevők komoly anyagi differenciálódásához vezetett. Míg egy gyors lábú messzénéi ifjú bármikor elindulhatott stadionfutásban (hiszen gyalog is elsétálhatott Olümpiába), egy kocsihajtónak gondoskodnia kellett lovai ellátásáról, sőt, szállításáról is, ami a tengerentúlról érkező fogatoknál nem lehetett olcsó mulatság. Márpedig csak a kocsiversenyek első száznyolcvan esztendejében egy epidamnoszi (a mai Albánia területéről), öt szicíliai és két észak-afrikai (kürénéi) kocsi is győzelmet szerzett.

Az olümpiai kocsiversenygyőzelem nemcsak a kocsi tulajdonosának, hanem az egész polisznak is kiemelkedő dicsőséget jelentett. Kr. e. 680-tól 180 év alatt mindössze 13 polisz (vagy király) ért el ilyen diadalt:

Thébai	3 győzelem
Élisz	2 győzelem
Sziküón	2 győzelem
Athén	9 győzelem
Spárta	14 győzelem
Epidamnosz	1 győzelem
Gela	2 győzelem
Akragasz	1 győzelem
Szürakuszai	1 győzelem
Argosz	1 győzelem
Küréné	2 győzelem
Kamarina	1 győzelem
A makedón király	1 győzelem

Feltűnő, hogy a hagyomány szerint vagyoni egyenlőségben élő spártaiak összesen 14 győzelmet arattak, és a győztesek közül mindössze egy volt király. A spártai

Polüklész ráadásul Kr. e. 440-ben példátlan győzelmet aratott: egy ciklus alatt megnyerte mind a négy nagy versenyt. Nem sokkal kisebb teljesítményt nyújtott a spártai Euagorasz és az athéni Kimón (Miltiadész apja): háromszor is győzni tudtak Olümpiában, ráadásul négyes fogatukat mindháromszor ugyanaz a négy ló húzta. Kimón a saját sírja mellett temettette el lovait, és valószínű bronzszobrot állíttatott nekik.

A lótartás költséges szenvedély volt, mivel Athénban a Kr. e. 5. század végén egy átlagos (tehát nem versenyen indított) ló ára 1200 drakhmára rúgott, ami egy szegényebb család egyévi jövedelmének

■ Öszvérfogat egy fekete alakos vázán (balra)

■ Négylovas kocsí egy Kr. e. 3. századi vázán (lent)

felelt meg. A versenylovak ára ennek a többszöröse lehetett. Ezért is különösen fontos a spártai Damónón és fia, Enümakratidasz Kr. e. 440-es években keletkezett spártai felirata, amely apa és fia 25 kocsi-verseny-, 8 lóverseny- és 24 futóverseny-győzelméről számol be. Damónónék sosem nyertek sem Olümpiában, sem a másik három nagy versenyen, de még így is válogathattak a peloponnészoszi lótenyésztők kilenc kisebb „területi bajnoksága” közül.

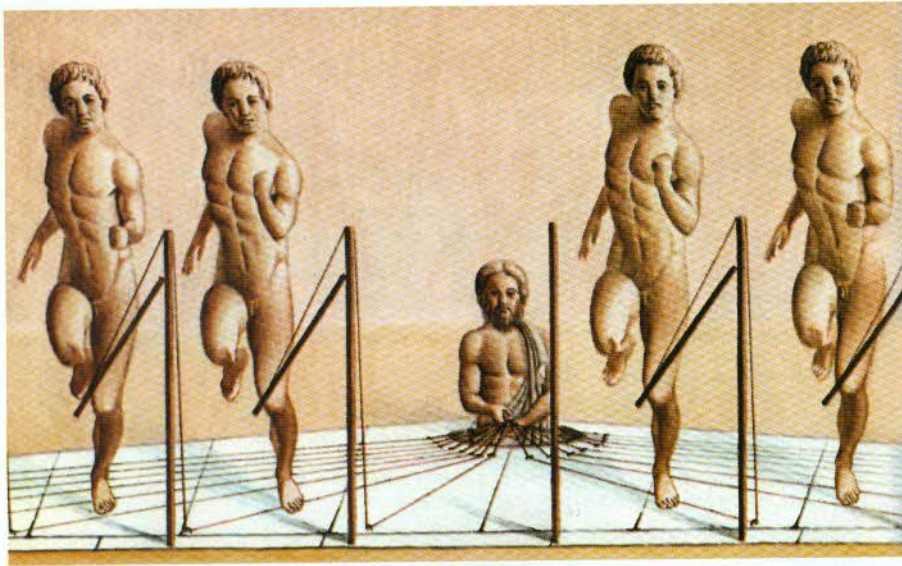
Damónón győzelmein kívül még két dologgal büszkélkedett el feliratán: győztes lovait maga hajtotta – ami, mint láttuk, egyáltalán nem volt magától értetődő –, és minden lova saját tenyészetéből származott. A feliratot a legjelentősebb spártai Athéné-szentélyben állították föl, és ott mindenki olvashatta évszázado-

kon keresztül. Ez azt mutatja, hogy Damónónék, ha nem is voltak olyan gazdagok, mint Alkibiadész vagy Polüklész, mégiscsak saját versenyistállóval rendelkeztek, ami a spártai polgárok vagyoni egyenlőségének hagyományával éles ellentétben áll. Ebből is látszik, hogy ha a lóversenyek történetét akarjuk megismerni egy korszakban, akkor végső soron az adott kor történetét kell megértenünk.

A kocsiversenyek – igaz, profi sportklubok (a zöldek, a kékek, a vörösek és a fehérek) szervezésében – a római korban is megőrizték népszerűségüket. Ezeknek a versenyeknek azonban már semmi közük sem volt az olümpiai szellemhez. Nem véletlen, hogy az Olümpiában indult Nerót még úgy is győztesként hirdették ki, hogy célba sem ért. •

A PENTATHLON

A pentathlon, az ókori olümpia egyetlen összetett versenyszáma az alábbi sportágakból állt: futás, távolugrás, diszkoszvetés, gerelyhajítás és birkózás. A pentathlont a 18. játékokon, Kr. e. 720-ban vezették be Olümpiában, majd Kr. e. 628-ban, egyetlen alkalommal, megrendezték az ifjúsági viadalt is.

Az élisziek állítólag azért nem folytatták ezt a versenyt, mert az első győztes egy spártai fiú lett.

A görög **pente** (öt) és **athlon** (küzdelem) szavakra visszavezethető ókori öttusa a legvitatottabb sportág a sporttörténészek körében. Forrásainkból ugyanis nem derül ki egyértelműen, hogy pon-

tosan hogyan is zajlottak le az egyes versenyszámok, milyen sorrendben követték egymást, és végül mi döntötte el, hogy ki lesz a győztes.

FUTÁS

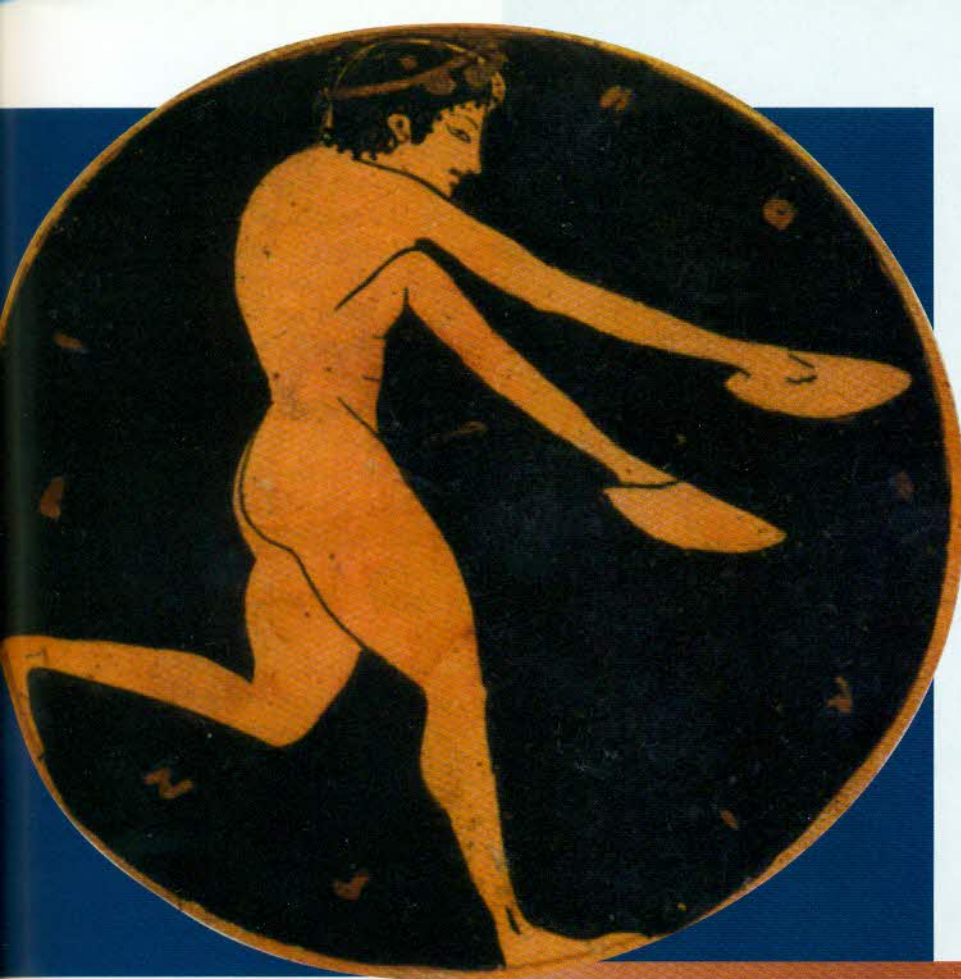
A futás kérdése tűnik a legegyszerűbbnek. Bár sehol sem írják egyértelműen, a futószám helyszínéből, a stadionból arra következtetnek, hogy egyszerű stadionfutásról lehet szó, vagyis egyszer kellett végigfutni a pályát (**sztadion**).

TÁVOLUGRÁS

A távolugrás (**halma**) már sokkal több problémát vet fel. Önálló versenyszámként éppúgy nem létezett, mint a kétféle dobás. Ábrázolásain a mai távolugráshoz képest az a legfeltűnőbb különbség, hogy a versenyzők kezében két vasalóhoz hasonló ugrósúly, görögül **haltér** látható. Arisztotelész írja is, hogy ugrósúllyal messzebbre lehet ugrani, mint a nélkül. A fennmaradt példányok alapján a **haltér** két, két és fél kilót nyomott.

Könnyen belátható, hogy a mai ugrástechnikával az ötakilós többlet-

- Az iszthmiai rajtgép, a hűszpléx rekonstrukciós rajza (balra fent)
- Rövidtávfutók egy athéni vázán, Kr. e. 500 k. (balra lent)
- Távolugró, kezében ugrósúllyal, a haltérral (fent)
- Diszkoszvető egy fekete alakos athéni vázán (jobbra)

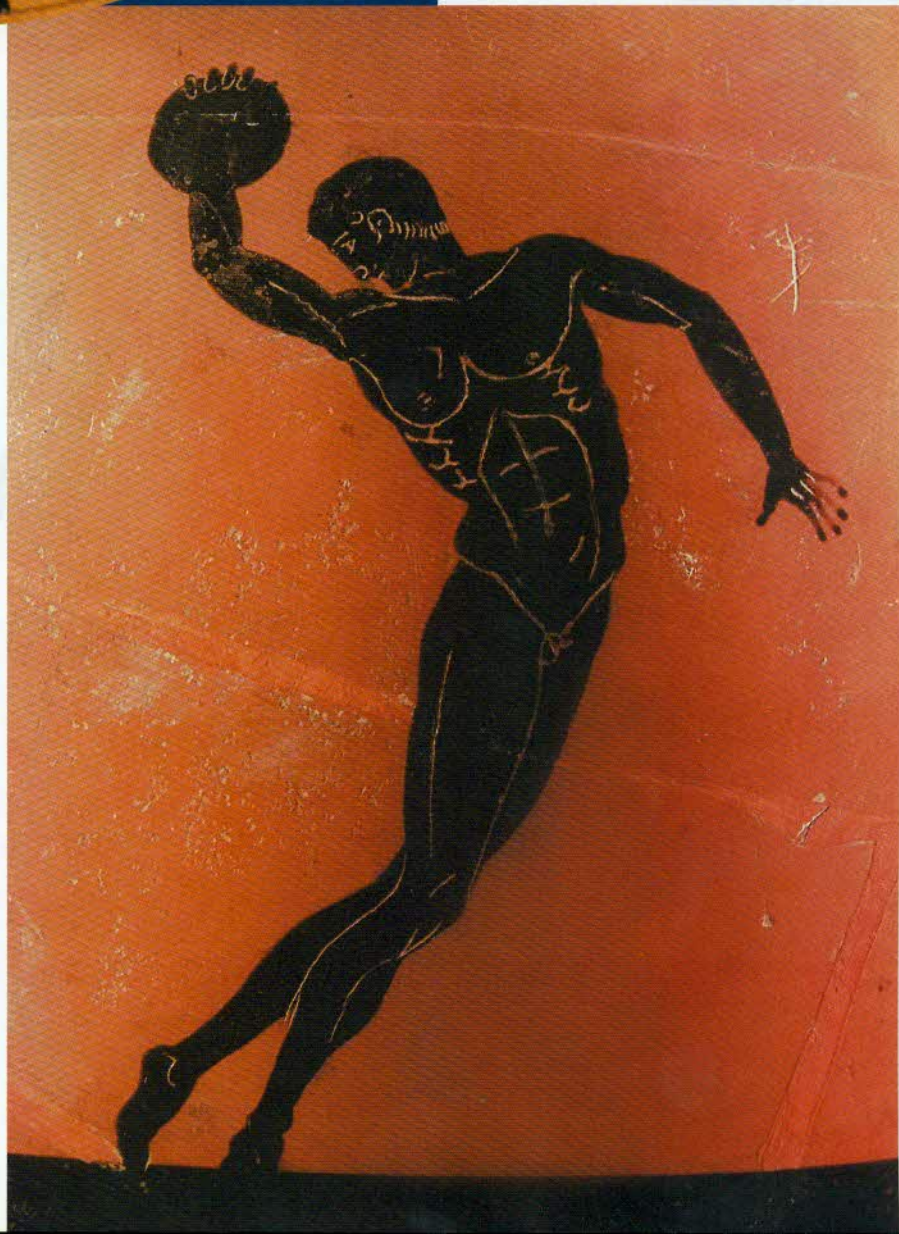
súly inkább gyengébb, mint jobb eredményt adna, tehát az ókorban biztosan egészen másképp ugrottak. Ezt támasztja alá a három ismert ugróeredmény is, amelyeket – nyilván kiemelkedő voltak miatt – egymástól függetlenül feljegyezték. A krotóni Phaüllosz a delphoi püthián 16,31 métert ugrott, a spártai Khiónisz Kr. e. 664-ben Olümpiában 16,66 métert, míg egy ismeretlen déloszi atléta 16,41 métert. Maga az ugrópálya (szkamma) mindössze tizenöt méteres volt, vagyis ezek a kiváló atléták túlugrottak a pálya szélén.

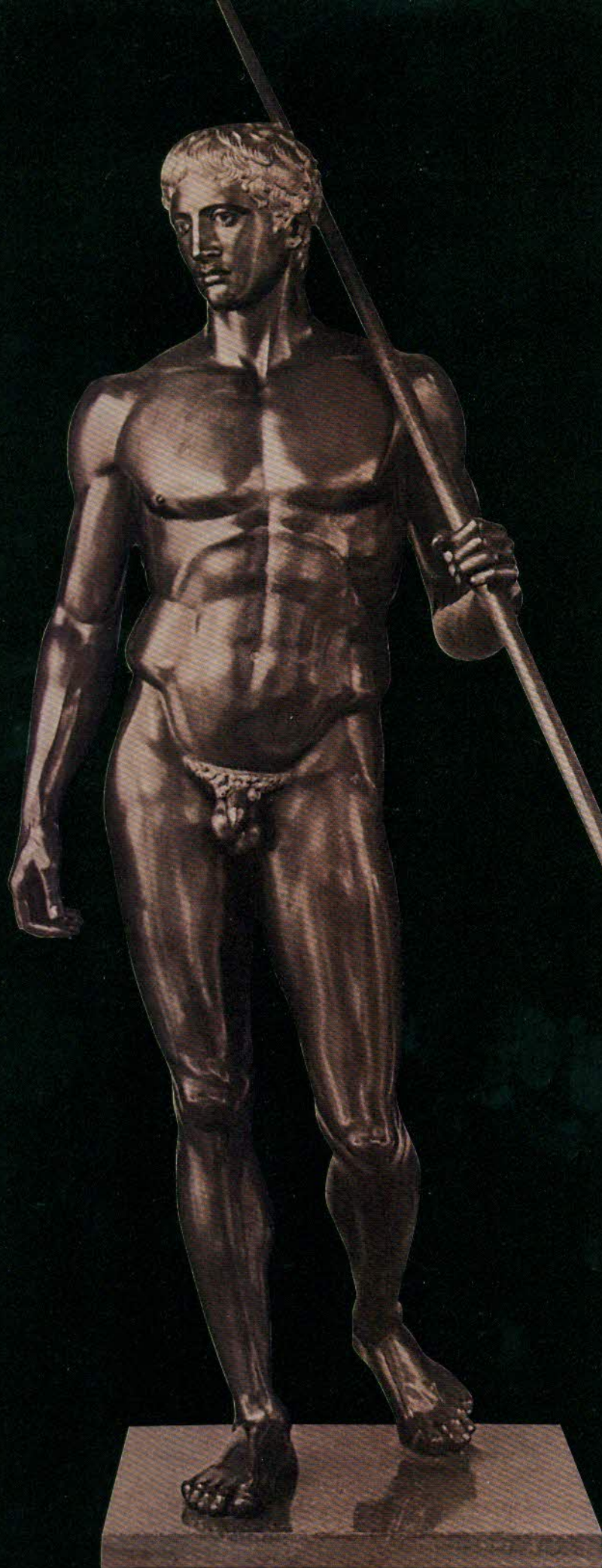
Csakhogy a távolugrás mai eredményeit ismerve ezek az ugráshosszak – különösen **haltérral** a kézben – eléggé hihetetlennek tűnnek. A legvalószínűbb magyarázat az lehet, hogy az ugró, **haltérral** a kézben, nem nekifutásból, hanem helyből ugrott, méghozzá egymás

után ötször. Egy ugrásra átlagosan még így is több mint három méter esik Khiónisz esetében, de ugrósúllyal, modern kísérletek szerint, ez nem lehetetlen. Az eredményt csak akkor fogadták el, ha az ugró talpnyomata az ötödik ugrás után nem mozdult el, vagyis nem próbálta csalással meghosszabbítani az elért eredményt.

DISZKOSZVETÉS

A diszkoszvetéshez használt lapos korongok kőből vagy fémből készültek. A fennmaradt példányok mérete és súlya igen eltérő, a legkönnyebb 1,3, a legnehezebb 4,78 kg. Ez azzal magyarázható, hogy e **diszkoszokat** fogadalmi ajándékként ajánlották fel, olykor felirattal is ellátták, vagyis nem ezekkel sportoltak. Az olümpiai versenyen azonban ugyanakkora, szabvány **diszkoszokat** használtak, amelyek átmérője 21 cm, vastagsága közepesen 14 mm, súlya pedig kb. 2 kg

volt. A három versenyző a sziküóniak kincstárában őrizték. A dobás helyből, forgás nélkül történt, és öt kísérlet közül a legjobb eredménye számított. A már említett Phaüllosz az egyetlen az ókorban, akinek a diszkoszeredményét feljegyezték, és ez a mai rekordokkal összevetve meglepően szerény, mindössze 29 méter. Ennek egyrészt a dobástechnika különbsége lehetett az oka, másrészt pedig az, hogy a mai dobók speciálisan erre az egy sportágra készülnek, míg Phaülloszék a pentathlon részeként foglalkoztak csak vele.

GERELYHAJÍTÁS

A gerelyhajítás (akón) a harci dáránál rövidebb és könnyebb kőrisfa gerellyel történt. A gerely ki volt hegyezve, de nem volt fémhegye. Rövid nekifutás után, egy kijelölt vonal mögül dobták el. Aki belépett a vonal elé, annak érvénytelenítették a dobását. A mai dobástechnikától eltérően a gerely súlypontjára egy 30–45 cm hosszú, vékony bőrszíjat (ankülé) tekertek, amely hurokban végződött, ahová a versenyző bedugta a mutató- vagy a mutató- és középső ujját. Dobáskor a szíj letekeredett a gerelyről, és azt a tengelye körüli gyors forgásra kényszerítette. Ez a forgás stabilizálta a röppályát és meghosszabbította a dobást – bár ez utóbbit többen kétségbe vonják. A versenyzőknek feltehetőleg ebben a számban is öt dobásuk volt. Egyetlen eredmény sem áll rendelkezésünkre az ókorból, de Maróti Egon számítása szerint egy átlagos dobás 45 méteres lehetett.

BIRKÓZÁS

A birkózás (palé) önálló sportágként is létezett. Az ellenfelet csak kézzel lehetett megfogni, átkarolni és leszorítani, az ütés szabálytalannak számított. A rúgást és a gáncsolást megengedték, míg az ellenfél ujjainak eltörését – legalábbis a Kr. e. 6. századtól – tiltották. A birkózók olajjal kenték be a testüket, hogy könnyebben kicsússzanak ellenfelük szorításából. A birkózócsarnok (palaisztra) homokja, ahogy Philosztratosz, az antik sport-

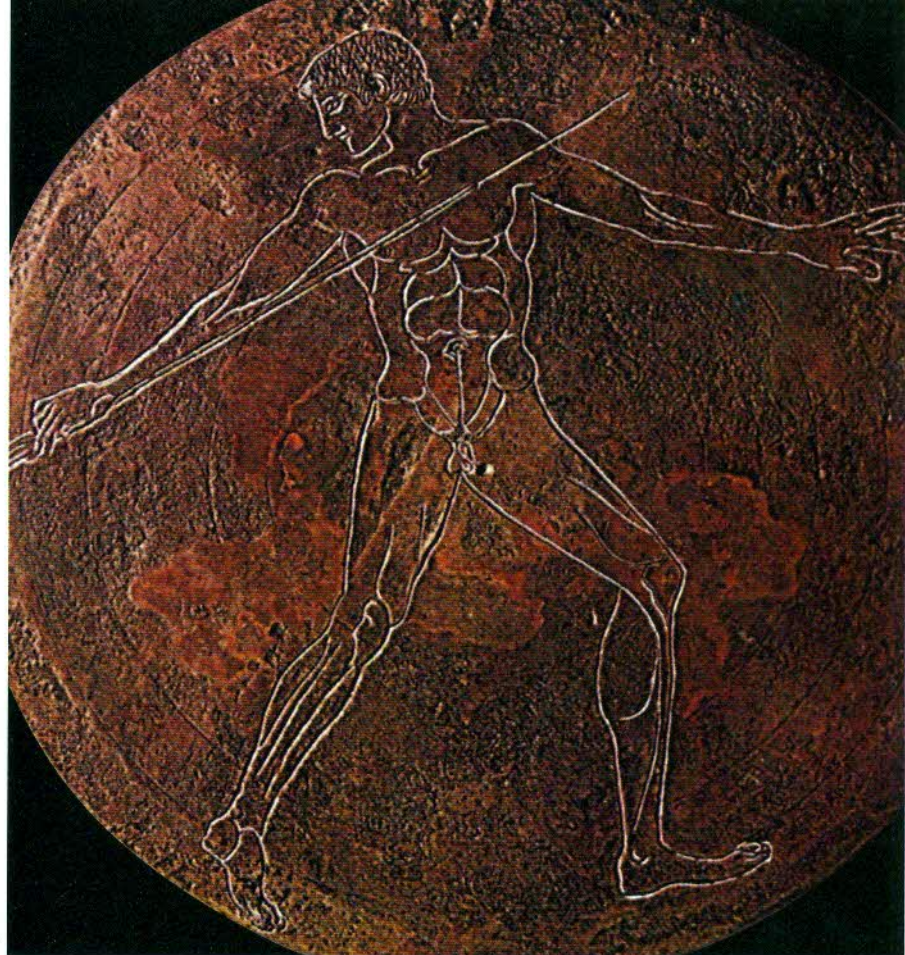
tudós fogalmaz, Etiópia homokjánál is forróbb volt az olümpiai nyárban. Az ellenfelet háromszor kellett úgy a földre juttatni, hogy talpával ne érintse a földet.

Az önálló birkózásnál kisorsolták az ellenfeleket az indulók közül. Egy ezüstedénybe babszem méretű sorsolójegyeket dobtak, méghozzá két A, két B, két G jelűt, attól függően, hogy hányan indultak. Ezután minden sportoló kihúzott egy sorsjegyet, és aki A-t húzott, azzal birkózott, akinél a másik A volt, akinek B jutott, az azzal, aki a másik B-t vette ki stb. Ha páratlan számú induló volt, egyvalaki kimaradt az első körből (neki egy páratlan betűt tettek be az ezüstedénybe), így a második körben már fáradt ellenféllel került össze. Ezt azonban nem igazságtalanságnak, hanem az istenek akaratának tekintették.

A SORREND

A pentathlonban a birkózás volt az utolsó küzdelem, a döntő, ezért ott nem kellett sorsolni, hanem azok veredtek meg, akik már 2–2 győzelmet arattak az előző számokban. Ezzel azonban eljutottunk a két legvitatottabb pontig, a versenyszámok sorrendjéig és a győzelem megszerzésének módjáig. Ha valamelyik versenyző sorban megnyerte az első három számot (**próté treiadi**), már győzött a pentathlonban, mivel a maradék két számban más már nem érhetett el három győzelmet. Ebben az esetben a negyedik és ötödik számra már sor sem került, atlétánk tehát **akoníti**, vagyis por (**konisz**) nélkül győzött, mivel a birkózás során lett volna csak poros.

Az utolsó előtti versenyszám feltehetőleg a stadionfutás lehetett. Erre többek között Xenophón beszámolójából következtethetünk, aki szó szerint ezt írja egy Kr. e. 364-ben rendezett olümpiáról: „A lovasverseny és az öttusa futószáma már befejeződött. A birkózáversenyig eljutott versenyzők már nem a versenypályán, hanem a szent liget és a stadion közötti területen tartózkodtak.” Vagyis a birkózásra közvetlenül a futás után, legutoljára került sor. A futás is eldönthette a versenyt, hiszen lehetett olyan versenyző, aki az első háromból két számot nyert meg, és harmadik

győzelmét a futással aratta. Ebben az esetben is birkózás nélkül, vagyis **akoníti** koszorúzták meg.

Az első három versenyszám tehát az volt, ami önálló versennyel nem rendelkezett, vagyis a diszkoszvetés, a távolugrás és a gerelyhajítás. Ezek közül, legalábbis egy 1. századi rhodoszi felirat szerint, a távolugrás a diszkoszvetés után következett, de ettől még nem biztos, hogy ugyanez volt a sorrend a Kr. e. 5. századi Olümpiában is, az meg végképp bizonytalan, hogy a gerelyhajítás az első vagy a harmadik szám volt-e. Egy ókori kommentár mindenesetre ezt a sorrendet adja:

1. távolugrás
2. diszkoszvetés
3. gerelyhajítás
4. futás
5. birkózás

A GYŐZTES

Ami a győztes személyét illeti, kérdés, hogy tényleg három számot kellett-e megnyernie, vagy elég volt, ha az első háromból legalább egyet, és végül a birkózást. Mert ha az első három versenyt három különböző atléta nyerte meg, csak ők

■ Polükleitosz Dárdavivő (Dorüphorosz) című szobra (balra)

■ Gerelyhajítás ábrázolása egy bronz-diszkoszon (fent)

jutottak tovább. Aki a futásban győzött, annak így két győzelme lett, és a birkózásban győztessele veredett meg. Ha ott alulmaradt, olyan versenyző győzött, akinek csak két részgyőzelme volt (egy az első háromban és a birkózás).

Maróti Egon elképzelése szerint, ha az első két versenyt különböző atléták nyerték meg, a többiek kiestek, így biztos, hogy a végső győztesnek legalább három részgyőzelme lett. Ha az első két számot ugyanaz nyerte, akkor a harmadikban még mindenki indulhatott. Ha a harmadik számot is az nyerte, aki az első kettőt, a verseny **próté treiadi** befejeződött. Ha a harmadik szám egy másik atléta győzelmét hozta, ketten maradtak versenyben, mivel csak kettőjüknek volt esélyük a három győzelem megszerzésére. A rendszer egyszerű és követhető, de nem biztos, hogy tényleg három részgyőzelemre volt szükség a koszorú elnyeréséhez. A pentathlon valamennyi problémáját máig sem sikerült megnyugtatóan megoldani. •

A szabályokra a rendező élisziek közül választott hellanodikaszok, vagyis a versenybírák (szó szerint: a hellének bírái) felügyeltek. Számuk kettőről (Kr. e. 508) kilencre (Kr. e. 400), majd tízre nőtt (Kr. e. 392). A szabálytalankodókat akár meg is üthették, kizárhatták vagy pénzbírságra ítélték. Erre különösen a küzdősportokban, a birkózásban, ökölvívásban és pankrationban került sor.

FUTÁS

A futást a stadionban rendezték. A rajtkőről álló helyzetben rajtoltak a versenyzők. Az egy-egy sportoló rajthelyét *balbisznak* nevezték. A kiugrást rajtgép (*hüszpléx*) akadályozta meg, amelynek legépeib-

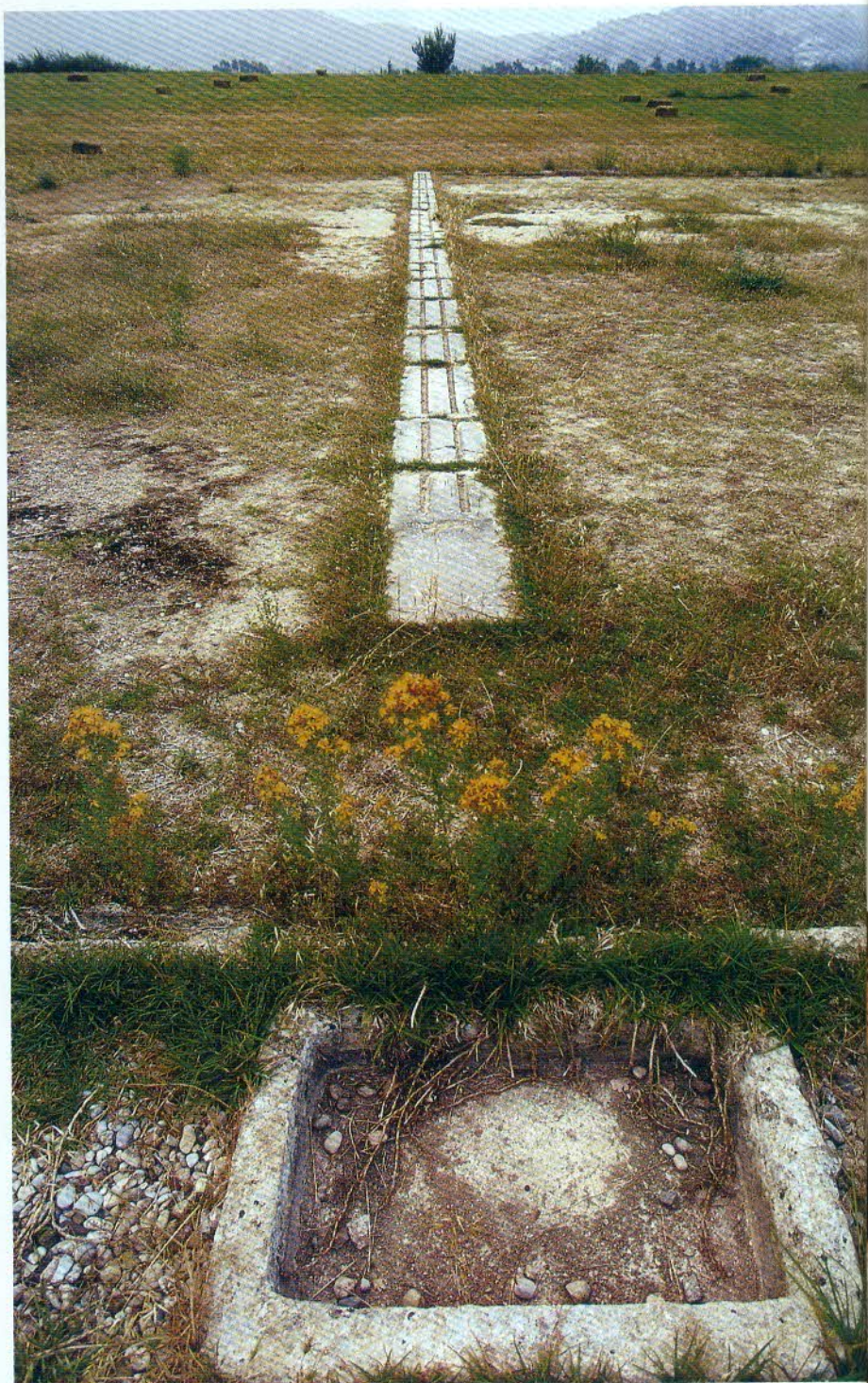
Az első 40 olümpia stadionfutásának győztesei az alábbi településekről, illetve vidékekről kerültek ki. Csak Athén és Megara fekszik a Peloponnészoszon kívül. Kr. e. 728-ban találkozunk az első korinthoszi, Kr. e. 720-ban az első megarai és Kr. e. 696-ban az első athéni győztesrel.

Település vagy vidék	Hány győztes került ki onnan
Spárta	10
Messzénia	7
Athén	5
Élisz	3
Megara	3
Korinthosz	2
Dümé	1
Epidaurusz	1
Hüpéreszia	1
Kleónai	1
Sziküón	1

ben fennmaradt példánya Iszthmiában látható. Adott jelre (kürtszóra vagy kiáltásra) lehullottak a versenyzők előtti sorompók. Meztele nélkül és mezítláb kellett a pályát (*sztadion*) végigfutni. Mivel egyszerre csak húszan futhattak, ha sok versenyző indult, külön futamokat rendeztek, és azok győztesei döntötték el maguk között a viadalt.

AZ ATLÉTIKAI VERSENYEK

A Kr. u. 3. századi athéni Philosztratosz Gümnasztikosz című könyvében megkülönböztette egymástól a könnyű és a nehéz atlétikai versenyszámokat. A könnyűek: a stadionfutás, a hosszútávfutás, a fegyveres futás, a kettős stadionfutás, a távolugrás és a gerelyhajítás. A nehezek: a pankration, a birkózás, az ökölvívás és a diszkoszvetés. Ezen a tíz sportágon (és a lovas viadalokon) kívül három számban, stadionfutásban, birkózásban és ökölvívásban rendeztek ifjúsági versenyeket. Ez összesen tizenhárom sportág.

■ Az olümpiai stadion rajtköve. A futók állórajttal indultak (balra)

■ Pankration ábrázolása egy fekete alakos vázán. Az ütés mellett a rúgás is megengedett volt (fent)

■ Az edző gyúrja a sportoló hátát (lent)

KETTŐS FUTÁS

A kettős futás (*diaulosz*) során a pálya végén visszakanyarodtak, és a rajtvonalnál volt a cél. Ebben csak tízen indulhat-

tak, mivel a bekanyarodás után a pálya másik felén futottak vissza.

HOSSZÚTÁVFUTÁS

A hosszútávfutás (*dolikhosz*) során huszonnégyszer kellett végigfutni a stadiont (ez stadiononként változó, kb. 4800 méteres távot jelentett). Igaz, a megteendő távolság

koronként és versenyenként különbözhetett.

FEGYVERES FUTÁS

A Kr. e. 520-ban bevezetett fegyveres futás (*hoplitodromosz*) nevét a nehézfegyverzetű gyalogság, a *hopliták* fegyverzetéről (*hoplon*) kapta, nem a pajzsról, amit *aszpisznak* neveztek. A stadiont kétszer (Nemeában négyszer) kellett sisakban és pajzsban végigfutni, bár a futók a Kr. e. 5. század előtt mellvértet és lábvértet is viseltek.

ÖKÖLVÍVÁS

Az ökölvívás (pügmé) ókori szabályait nem ismerjük. Az ököltre (eleinte csak a jobb kézre) feltekert mintegy háromméteres, puha bőrszj (himasz) elsősorban a sportoló ujjait védte. A Kr. e. 400 körül elterjedő bokszkesztyűk már keményebb bőrgyűrűket is rejtettek, így az ellenfelet könnyebb volt velük

megsebesíteni. Ütni csak a fejre és az arcra volt szabad, a rúgást büntették. A verseny addig tartott, amíg valamelyik ökölvívó fel nem adta a küzdelmet, vagy ki nem ütötték.

- Pankrationversenyzők fekete alakos vázán. A szabálytalankodó versenyzőt botütéssel figyelmezteti a versenybíró (fent)
- Ökölvívók, kezükön bőrszjval (lent)

PANKRACION

A pankration (teljes erő), ellentétben modern kori fattyával, a pankrációnal, nem egy minden szabályt nélkülöző pofozkodás és dögönyö-

AZ EGYES SPORTÁGAK BEVEZETÉSE OLÜMPIÁBAN

Sportág	Bevezetés éve (Kr. e.)	Győztes lakóhelye
Stadionfutás	776	Élisz
Kettős stadionfutás	724	Élisz
Hosszútávfutás	720	Spárta
Pentathlon	708	Spárta
Birkózás	708	Spárta
Ökölvívás	688	Szmürna
Kocsiverseny (négyes fogat)	680	Thébai
Lóverseny	648	Krannón, Thesszalia
Pankration	648	Szürakuszai
Fiúk stadionfutása	632	Élisz
Fiúk birkózása	632	Spárta
Fiúk pentathlonja	628 (többször nem)	Spárta
Fiúk ökölvívása	616	Szübarisz
Fegyveres futás	520	Héraia, Arkadia
Kettes öszvérfogat	500 (444-ig)	Thesszalia
Kancalovaglás	496 (444-ig)	Dümé
Kettes fogat	408	Élisz
Trombitás- és kikiáltó verseny	396	?
Négyes csikófogat	384	Lakedaimón
Kettes csikófogat	268	Makedónia
Csikólovaglás	256	Lükia
Fiúk pankrationja	200	Tróasz

A DELPHOI PÜTHIA VERSENYPROGRAMJA

Nap	Programok
1.	Látogatók felvonulása, a szent menet, ünnepi áldozat
2.	Zenei versenyek
3.	Gimnasztikai versenyek
4.	Gimnasztikai versenyek
5.	Lovas- és kocsiversenyek

AZ OLÜMPIAI VERSENY-PROGRAM KR. E. 468 – KR. E. 200 K.

Nap	Programok
1.	Eskütétel, sportolók és lovak ellenőrzése
2.	Lovasversenyek, pentathlon
3. (Holdtölte)	Áldozat Pelopsznak, Zeusznak, körmenet
4.	Futás, birkózás, ökölvívás, pankration, fegyveres futás
5.	Zárünnepség, közös lakoma

■ Pankrationversenyzők szobra

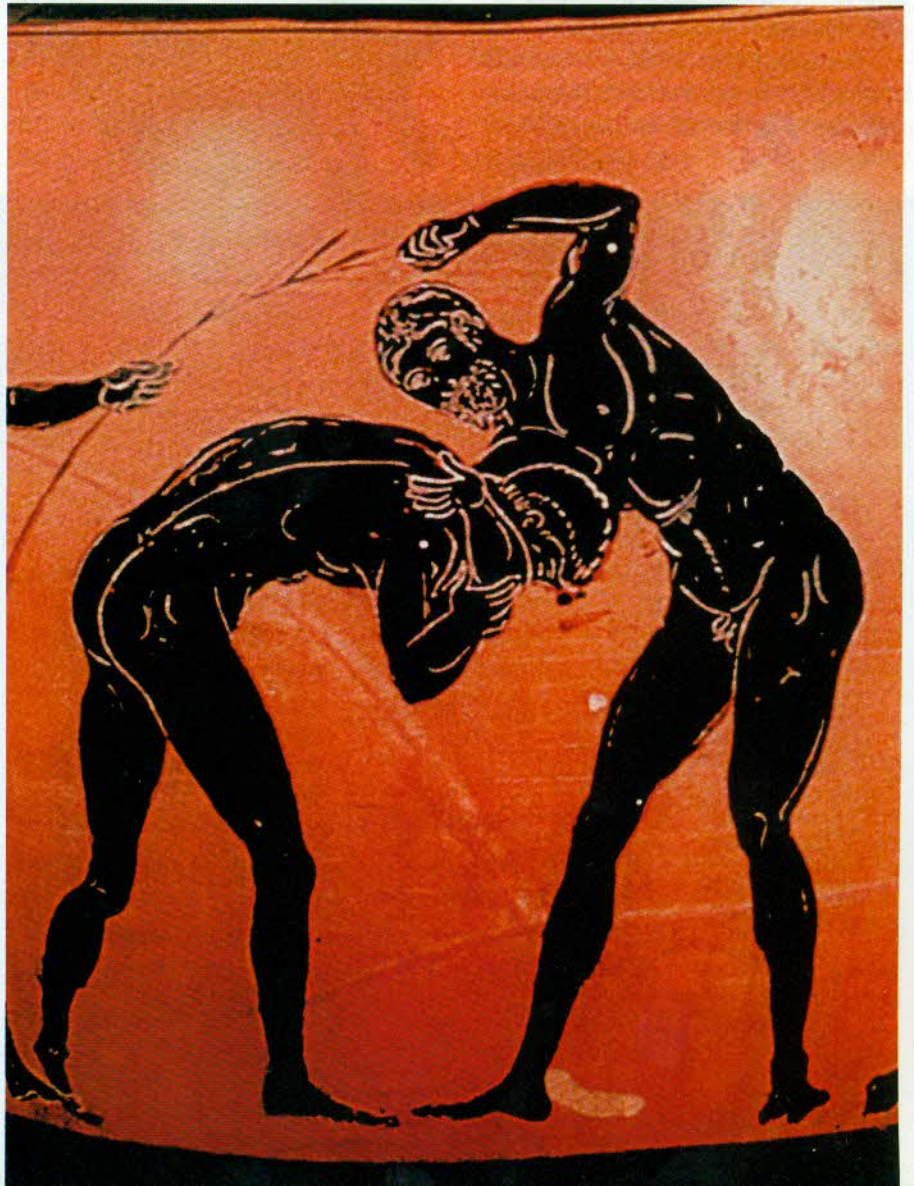

- Kiöregedett ökölvívó. Kesztyűjén látszanak a komoly sebesülést okozó kemény bőrgyűrűk (balra)
- Birkózók egy athéni vörös alakos vázán (fent)
- Két birkózó. Ha szabálytalankodtak, a versenybírók meg is üthették őket (jobbra)

zés volt, hanem az ökölvívás és a birkózás keveréke, ami közelebb állt az utóbbihoz. Bár az egész testfelületre lehetett ütni és rúgni, a sportolók sem szíjjal, sem pedig kesztyűvel nem védték az ujjukat. Nemcsak ököllel, hanem tenyérrel is ütöttek, és fojtogatták, a földre kerülve leszorították egymást (pl. a kar kicsavarásával). Nem számított szabálytalannak az ujjak eltörése sem. A meglehetősen kemény verseny addig tartott, amíg valamelyik induló fel nem adta vagy harcképtelenné nem vált.

Az ökölvívásban és a **pankracionban** sorsolással választották ki az egymással küzdő párokat. Ha egy-egy nagy hírű, különösen veszedelmes sportoló indult a **pankracionban**, előfordult, hogy senki sem mert kiállni ellene. Ez először Kr. e. 476-ban fordult elő. Akkor egy Dromeusz nevű mantineiai atlétát korszorúztak meg úgy, hogy nem akadt ellenfele. •

A MARATHÓNI FUTÁS LEGENDÁJA

Kr. e. 490-ben a perzsa flottát Peiszisztratosz türannosz száműzött fia, Hippiasz kalauzolta Marathón partjaihoz. Jól tudta – mivel itt feküdtek családi birtokaik –, hogy ez az egyetlen olyan síkság Attikában, ahol a perzsa lovaság fölényét ki tudják használni az athéni nehézfegyverzetű gyalogsággal szemben. Hippiasz tehát, miután partot értek, húszévi száműzetése után, ha rövid időre is, de hazatért. Az athéniak látták a perzsák által elpusztított közeli Eretria sorsát (ahol korábban négyezer telepesük lakott!), és azt is, milyen sok görög állam adott földet és vizet a hódítóknak. Segítséget kértek hát Spártától, a másik jelentős görög államtól, amely visszautasította a perzsa szövetséget.

E segítségkérés lehetett az alapja a később elterjedt mesés történetnek, hogy a marathóni győzelem után egy állig felfegyverzett athéni

harcos (Philippidész vagy Therszipposz) futva vitte a jó hírt Athénba, ahol csak annyit mondott, hogy „Győztünk!”, majd összeesett és meghalt. A görög–perzsa háború történetírója, Hérodotosz valójában csak annyit ír, hogy a csata előtt elküldtek Spártába egy Pheidippidész nevű futárt, aki a 255 kilométeres távolságot mindössze két nap alatt megtette. A spártaiak azonban nem indulhattak el azonnal, mert akkor megszünteték volna a törvényt. Aznap volt ugyanis a hónap kilencedik napja, márpedig a kilencedik napon nem indulhattak hadba, mivel még nem jött el a holdtölte. Így hát megvárták a holdtöltét, és csak azután vonultak Attikába. A perzsák azonban kevésbé voltak türelmesek, és hadrendbe álltak a marathóni síkon.

A perzsákkal szemben felsorakozott athéni sereg tíz sztratégosza (hadvezére) nem tudott egyetértésre jutni, milyen haditervet alkalmazzanak. Mindennap másikkal látta el ugyanis a fővezéri teendőt. Amikor a perzsákat jól ismerő Miltiadészra került a sor, aki korábban a Kherzonészoszon uralkodott türannoszként és részt vett Dareiosz szkíta hadjáratában, látta, hogy a többnapos várakozás miatt türelmetlen perzsák kezdik behajózni seregüket, ráadásul a lovaságuk sincs a csatatéren (talán itatni vették a lovakat). A kedvező pillanatot kihasználva hirtelen támadást vezényelt, és a két sereg közötti több mint másfél kilométeres távolságot futva tették meg. A perzsák örültek hitték őket, hiszen ijászok és lovaság nélkül rontottak rájuk. Miltiadész határozott fellépése azonban bevált: a perzsák egy részét a tengerbe, más részét a közeli mocsárba szorították. A megmaradt sereg hajóra szállt, hogy – Attikát megkerülve – Phaléronnál szálljon partra. Miltiadészek azon-

HÍRES VERSENYZŐK, JELENTŐS JUTALMAK

A jelentős versenyzőkről érdekes pletykák, különleges történetek és csodás legendák terjedtek el a sportszerető közönség körében.

THEAGENÉSZ

A thaszoszi Theagenészt már életében legendák vették körül, hiszen huszonkét év alatt 1103 kisebb-nagyobb viadalt

nyert meg, köztük az olümpiai ökölvívó- és pankrationversenyt. Pályafutása kilencesztendőskorában kezdődött, amikor az iskolából kilépve megtetszett neki egy bronzszobor, a vállára vette és hazavitte. A thaszosziak ki akarták végeztetni a tolvajt, de egy tekintélyes, idős polgár visszavittette vele a szobrot a helyé-

re. Amikor látták, hogy a kisfiú milyen erős, megkegyelmeztek neki. Kr. e. 480-ban pankrationban és ökölvívásban is megnyerte az olümpiát, 472-ben pedig pankrationban. Delphoiban háromszor nyert ökölvívásban, Nemeában kilenc, az iszthmián tíz győzelmet aratott. A phthiai versenyen hosszútávfutásban nem akadt legyőzőre. Ott azt akarta megmutatni, hogy nemcsak erős, hanem gyors is.

Polgártársai valósággal félistenként tisztelték és szobrot állítottak neki. Csakhogy Pauszaniász szerint halála után egy haragosa éjszakán-

ként kijárt a szoborhoz, és rendszeresen megkorbácsolta. Azt hitte, Theagenész már nem tud visszaütni. De tévedett. A szobor egyik éjjel lefordult a talapzatról, és agyonsújtotta a gyáva alakot. A halott fiait vádat emeltek a szobor ellen, amit a thaszosziak elítéltek gyilkosságért, és a tengerbe vetettek. A sziget földje ettől kezdve nem akart teremni, és az ínség nem is múlt el, amíg vissza nem állították helyére az ökölvívó szobrárt, és nem áldoztak neki, ahogy egy istennek illik. A későbbiekben másutt is állítottak Theagenész-szobrokat, amelyeknek, ha hihetünk forrásainknak, gyógyító hatásuk volt.

■ A thaszoszi Theagenész (balra) ábrázolása egy fekete alakos vázán

ban erőltetett menetben vonulva megelőzték őket. A perzsa fővezér, Datisz nem kockáztatott meg egy újabb kudarcot, inkább hazahajózott. A késve megérkezett spártaiak megszemléltek a halottakat, gratuláltak az athéniaknak, és visszatértek hazájukba.

A történetből jól látjuk, hogy a tankönyvekben és a sporttörténetben oly gyakran felbukkanó marathóni futóról Hérodotosz mit sem tudott. A hőiesen romantikus mesét a Kr. u. 2. században jegyzi fel Lukianosz és Plutarkhosz. A szónok és író Lukianosz Philippidésznek, Plutarkhosz viszont Therszipposznak nevezi a hős futárt. Plutarkhosz azt is hozzáteszi, hogy a történet végső soron a Kr. e. 4. században élt pontoszi Héراكleidész írására vezethető vissza: „A marathóni csatáról egyébként az erkhiai Therszipposz hozta meg a hírt, ahogyan arról pontoszi Héراكleidész beszámol, a legtöbbben azonban azt állítják, hogy Euklész teljes nehézségű versenyben futott, a harctól kiemelegedve, és a kapunál az első

■ Hosszútávfutók egy fekete alakos vázán (jobbra)

embereknek, akikkel találkozott, csak annyit mondott: „Üdvözöllek titeket!” és „Örvendezzünk!”, aztán nyomban kilehelte a lelkét.”

Azt azonban egyik szerző sem indokolja meg, miért is kellett volna ezt a jelentős távolságot tűző nap-sütésben, teljes fegyverzetben, futva megtenni. Ha Miltiadész hírt akart adni győzelméről, küldhetett volna egy futárt vagy éppen egy lovas Athénba. Nem véletlen, hogy a marathóni futó meséjét közlő források még a futó nevében sem tudnak megegyezni. A Philippidész névalak mindenesetre nagyon emlékeztet a legenda egyik lehetséges forrására, a Hérodotosz által említett athéni futár, Pheidipidész nevére.

Azt már csak a pontoság miatt említem meg, hogy az Athén és Marathón közötti távolság 40 km és nem 42, mint az olimpiai versenyszámban. Ez utóbbi távot (42 195 m) csak a londoni olimpia, vagyis 1908 óta kell teljesíteni a hosszútávfutóknak, mivel történetesen ilyen messze feködt egymástól az olimpiai stadion és a windsori kastély királyi páholya, ahol az uralkodó fogadta a versenyzőket. •

POLÜDAMASZ

Egy másik pankrationversenyző, Polüdamasz (vagy Pulüdamasz) tetteiről is legendákat meséltek. A hagyomány szerint ő volt a leghatalmasabb természetű görög. Kr. e. 408-ban megnyerte az olümpiai pankrationt, de nem ezért vált igazán ismertté. Héراكlész hírével vetélkedve egyszer pusztá kézzel leterített egy oroszlánt, máskor pedig megragadta egy bika két hátsó lábát, és olyan szilárdan tartotta, hogy az állat csak patája elvesztése árán szabadulhatott meg. Artaxerxész perzsa király meghívta udvarába, ahol udvari testőrei közül egyszerre hárommal párbajozott, és mindegyiket leterítette. Végzetét az okozta, hogy túlságosan bízott saját erejében. Barátaival egy barlangban voltak éppen, amikor a

barlang teteje beomlott. Polüdamasz saját kezével tartotta vissza a köveket, amíg a többiek kimenekültek, de a hegy végül maga alá temette. Olümpiai szobra állítólag meggyógyította a lázas betegeket.

MILÓN

Az ókor egyik legnagyobb birkózója, a krotóni Milón Kr. e. 540-tól összesen hatszor nyert Olümpiában, hatszor Delphoiban, tízszer a korinthoszi iszthmián és kilencszer Nemeában. Hatalmas erejét egyéni edzésmódszerrel szerezte meg. Állítólag nyakába vett egy kisborjút, és minden nap azzal sétált, míg az bikává nem cseperedett. Pauszaniász szerint Olümpiában felállított bronzszobrát is ma-

ga vitte a hátán a szentélykörzetbe. Milón győzelmein kívül más, egyéni teljesítményeivel is

felhívta magára a közönség figyelmét. Egyszer felállt egy olajjal bekent diszkoszra, és felszóllította társait, lökjék le róla. Ez, természetesen, senkinek sem sikerült.

Még valószínűtlenebb az a történet, hogy egy ízben bélhúrt tekert szoroson a homloka köré, majd lélegzetének visszatartásával úgy kida-gasztotta ereit, hogy a bélhúr szétpattant. A diszkosz és a bélhúr meséje onnan eredhetett, hogy Milón szobra valóban egy diszkoszon állt, és feje köré egy győzelmi szalag

volt csavarva. A kivételes erőt Athénaiosz szerint Milón lehetetlen mennyiségű étel elfogyasztásából merítette. Egy ►►

■ A krotóni Milón, aki pusztá kézzel akart széthasítani egy fatörzset

BUNDÁK, BOTRÁNYOK

Pauszaniasz leírása szerint az olümpiai stadion felé vezető úton, a Kronosz-domb lábánál épített kőemlényeken számos bronz Zeusz-szobor állt, amelyeket a versenyszabályokat megszegő atléták bírságaiból emeltek.

KORRUPCIÓ

Az elsőket Kr. e. 388-ban készítették, amikor a thesszaliai Eupólosz megvesztegette a többi ökölvívót, közöttük az előző olümpia bajnokát, a halikarnasszoszi Phormiónt, hogy hagyják őt győzni. Volt két szobor, amelyet bundázó birkózók büntetéséből készítettek, és egy másik, amit Didasz és Szarapammón bírságából, akik előre meg egyeztek az ökölvívődöntőről (Kr. u. 125).

Amikor Kr. e. 332-ben az athéni Kallipposz megvesztegette öttusázótársait, az athéniak egyik legkiválóbb szónokukat, Hüpereidészt küldték Olümpiába, hogy rábeszélje a bírákat a büntetés elengedésére – mindhiába. Athén azonban nem fizetett, amiért is az athéni

sportolókat kizárták a következő versenyről. Így aztán tetszett, nem tetszett, kénytelenek voltak befizetni a bírságot. Kr. e. 12-ben az ifjúsági birkózóverseny eredményét vásárolta meg az éliszi Damoniosz, fia, Polüktór számára. A büntetést azonban nemcsak a vesztegetőre, hanem a megvesztegetett Szószandrosz apjára is kirótták.

A legtipikusabb visszaélés mégsem az ilyesfajta bundázás volt. Olyan dicsőséget jelentett egy városnak, ha egy fia bajnokságot nyert, hogy a gazdagabb államok egyszerűen bajnokokat vásároltak maguknak. Kr. e. 400-ban a szürakuszai zsarnok, Dionüsziosz akarta megvenni városának a milétoszi ökölvívót, Antipatroszt. Ő visszautasította az alkut, sőt, szobrának talpazatára büszkén felvésette szülővárosa nevét. Pauszaniasz azonban több ellenpéldát is ismer. Dikón a Kr. e. 4. század kezdetén háromszor nyert Olümpiában futóversenyt, először Kaulónia polgáraként, másodszer és harmadszor azonban már szürakuszaiként. A krotóni Asztülosz második és harmadik győzelmét szintén szüra-

kuszaiként aratta, mivel nem tudott ellenállni Hierón **türannosz** ajánlatának. A feldühödött krotóniak Asztülosz házat börtönné alakították, a sportoló szobrát pedig ledöntötték.

MEGÉLHETÉSI SPORTOLÓK

Egy alexandriai ökölvívót a versenybírák azért zártak ki a versenyből, mert késve érkezett meg Olümpiába (Kr. u. 92). Apollóniosz azt hozta fel mentségéül, hogy hajóját ellenszél tartotta fel. Csakhogy a szabály szerint minden késve érkezőt ki kellett zárni, ráadásul többen szemtanúi voltak, hogy nem a szél okozta a késést, hanem az, hogy Apollóniosz részt vett egy pénzjutalommal járó versenyen, ahonnan eleve késve indult Olümpiába. A versenyt így az ellenfél nélkül maradt Hérakleidész nyerte meg. Apollóniosz ezt annyira zokon vette, hogy az eredményhirdeteskör nekirontott Hérakleidésznek, aki kénytelen volt a versenybírákhoz menekülni. A 201. olümpián egy másik alexandriai sportoló, Szarapammón annyira megrémült, amikor meglátta, ki lesz az ellenfele pankrationban, hogy a verseny

▶ napon képes volt megenni 8,73 kg húst, ugyanennyi kenyert, és megivott hozzá 9,8 liter bort.

Végzetét, ugyanúgy, mint Polüdamaszét, túlzott önbizalma okozta. Az erdőben járva meglátott egy berepedt fatörzset, amit pusztá kézzel akart kettéhasítani. A hasadéka szorult a keze, és fel falták az arra kóborló farkasok.

ASZTÜANAX

Milón étvágya eltörpült a már említett Theagenészéhez képest, aki állítólag fogadásból egyedül elfogyasztott egy egész bikát. Erre, legalábbis Athénaiosz szerint, az aitol Tithormosz is képes volt, de a milétoszi Asztüanax túltett rajta. A háromszoros olümpiai

pankrationgyőztest meghívta vacsorára a dúsgazdag perzsa Ariobarzanész. Asztüanax hencegett vendéglátójának, hogy a kilenc fő számára készített vacsorát egyedül fogja elfogyasztani. Meg is tette, sőt, folytatja Theodórosz a beszámolót, Ariobarzanész biztatására letört a lakoma kerevetjéről egy lencse formájú bronzdarabot, pusztá kézzel megpuhította és szalaggá nyújtotta. Nem csoda, hogy amikor Asztüanaxot elhamvasztották, hamvai nem értek bele egyetlen urnába, ezért két urnában helyezték vég-ső nyugalomra.

DIAGORASZ

Volt azért olyan sportoló is, akit olümpiai teljesítménye tett világhírűvé. A rhodoszi Diagorasz Kr. e. 464-ben nyerte meg az olümpiai ökölvívást, a másik három nagy versenyen pedig számos diadalt aratott. Élete legboldogabb napja mégis az volt – amint erről a római Aulus Gellius megemlékezik –,

amikor egy napon látta győzni mindhárom fiát Olümpiában: Damagétoszt pankration-

■ Diagorasz szobra Olümpiában

ban, Dórieuszt ökölvívásban és Akuszilaoszt birkózásban (Pauszaniasz szerint ő volt az ökölvívó). A fiúk vállukra kapták apjukat, és a nézősereg ünneplése közepette homlokára illesztették győzelmi koszorújukat. A négy nagyszerű sportember szobra egymás mellett állt, sőt, Diagorasz két lányának bajnok fiai, Euklész és Peiszirhodosz képmását is melléjük helyezték.

NAGY BAJNOKOK

Igazi bravúrt hajtott végre a kariai Politész a Kr. u. 69-ben rendezett játékokon. Ugyanazon a napon diadal-maskodott hosszú távon, rövid távon és kettős stadionfutásban. Soha senkinek sem sikerült ez addig rajta kívül.

■ Győztes atléta kezében olajkoszorúval, karján és combján a győzelmet jelképező vörös szalaggal. Athéni vörös alakos váza Kr. e. 490 k.

előtti napon megszökött. Pauszaniusz értesülése szerint ez volt az egyetlen eset, amikor gyávaságért bírságoltak meg valakit.

A Kr. u. 3. században alkotó Philosztratosz sportelméleti munkájában megbotránkozva ír a hasonló esetekről. A hanyatlás oka szerinte az lehetett, hogy az amatőr sportolók helyét átvették a sportból élő profik, akik versenyről versenyre utaztak, és győzelmük érdekében nem csak tiszta eszközöket használtak. Bár a versenyjátékokon többnyire még ekkor sem volt pénzjutalom, hazájukba hazatérve gazdagon megajándékozták a győzteseket. Ők már nem arisztokraták voltak, mint például a kocsiversenyen győztes Alkibiadész, hanem gyakran éppen a legszegényebbek közül kerültek ki, sportkarrierjüktől remélve felemelkedést. Gomba módra szaporodtak a kisebb, helyi versenyjátékok, amelyek már inkább csak látványosságként és üzleti vállalkozásként működtek.

A profik, sportáguknak megfelelően, egyoldalúan fejlesztették

Mintegy kétszázhusz évvel korábban élt a rhodoszi Leónidasz, aki nem kisebb teljesítményt nyújtott nála. Három olümpián, vagyis tizenkét évén keresztül megőrizte veretlenségét rövid távon, kettős stadionfutásban és fegyveres futásban (154–157. olümpia, Kr. e. 164–152).

A legnagyobb dicsőséget a **periodonikészek** élvezték, akik egy teljes olümpiai periódus mind a négy nagy versenyén győzelmet arattak. Az athéni Kalliasz, Periklész politikai ellenfele honfitársai közül először érte el ezt a sikert. Kr. e. 484 és 472 között egyszer Olümpiában, kétszer Delphoiban, ötször az iszthmián és négyszer Nemeában győzött **pankrationban**, sőt, még az athéni Panathénaián is

diadalmaskodott. A már említett Milón ifjúsági győzelmeit is beleszámítva hatszoros **periodonikész** lett a 62–65. olümpiái periódusban. A sztümphaloszsi Dromeusz hosszútávfutásban érte el kétszer is a periódusgyőzelmet Kr. e. 484 és 478 között.

A GYŐZTESEK JUTALMA

A győztesek a négy nagy pánhellén versenyen csak szimbolikus díjat, egy-egy koszorút nyertek, de azt senki sem tiltotta meg, hogy otthon jutalomban részesítsék őket. Az athéni Szolón törvényben rögzítette az adható legnagyobb összegeket: az olümpiái győzelemért ötszáz, az iszthmiaiért azonban csak száz drakhma értékű jutalom

űthette a győztes markát. Kr. e. 300 körül a kis-ázsiai Ephezosz feliratos törvényen szabályozta a versenygyőzelméért járó jutalmakat, de az összegek sajnos nem maradtak fenn.

A későbbiekben a városok valóságos díszfelvonulást rendeztek győzteseknek, ezzel mutatva meg az odalátogatóknak, milyen kiváló fiaik vannak. A Kr. u. 2. században a győztes atléták már életjáradékot követeltek maguknak hazájuktól, amely a győzelem napjától járt nekik. A sportolók és városaik viszályában Traianus császárnak is állást kellett foglalnia.

Más, kisebb, kevésbé tekintélyes versenyek eleve pénzdíjjal vagy más értékes nyereményekkel vonzották

egészséget szolgálta. Ailianosz szerint az is előfordult, hogy egy krotóni atléta, amikor átnyújtották neki a győzelmi koszorút, holtan esett össze.

magukhoz a sportolókat. Athénban a Panathénaia gyermekkorú stadionfutója győzelem esetén ötven, az ifjúsági versenyző pedig hatvan **amphora** kiváló minőségű attikai olajat kapott. Aphrodisziasz városa a Kr. u. 2. században egy pankrationgyőzelemért háromezer drakhmát tűzött ki, de voltak ún. hatezer drakhmás versenye is.

Egy verseny fényét növelte, ha azon olümpiái győztesek is részt vettek. A római császárkorban akadt olyan kis-ázsiai város, amely harmincezer drakhmás (!) rajtpénzt fizetett egy olümpikonnak, hogy az ő jelentéktelen versenyén is fellépjen. Ezért alakult ki a sportból élő, specializálódott versenyzők rétege.

NERO VERSENYEI

Olümpiát –, s minden egyes dalnokversenyen részt vett.

Elrendelte ugyanis, hogy minden versenyt, bármikor is lett volna esedékes, abban az esztendőben tartssanak meg, így volt, amelyiket meg kellett ismételni, például a Delphoiban megrendezett püthói, a Korinthosz mellett íszthmoszi játékokat és a Nikopoliszban tartott Aktiát.

Ráadásul a hagyományoktól eltérően Olümpiában is rendez-

tetett egy dalnokversenyt. A nézők helyzete nem volt irigylésre méltó: amíg órákon át énekelt, senki nem hagyhatta el a színházat, így aztán állítólag volt olyan asszony, aki az előadás alatt szülte meg gyermekét. A legelképesztőbb ötlet azé a polgáré volt, aki halottnak tette és úgy vitette ki magát.

A nézőket titkos ügynökök hada figyelte, nem bóbiskolnak-e el, vagy nem tesznek-e megjegyzéseket a császárra. A későbbi császár, Vespasianus például elaludt az előadás során, ezért évekre kegyvesztetté vált. Szerződöttetett tapsolók biztosították a tomboló sikert.

A kivételes biztonsági előírások és az előre eldöntött győzelem ellenére Nero nagyon izgult és szorongott a versenyek előtt, s rettegett a zsűritől. Vetélytársait Suetonius szerint féltékenyen figyelte, leste a gyenge pontjait, titokban rossz hírt keltezte, sőt, nemegyszer szemtől szembe is szidalmazta őket. Ha valaki nyilvánvalóan jobb volt nála, azt megvesztegette. Győzelmét

mindig maga hirdette ki, ezért mindenütt indult a kikiáltók versenyén is.

Olümpiában nemcsak a zenészek között indult, hanem a kocsiversenyen is, méghozzá tízes fogattal. A szokatlan járművön elvesztette uralmát a lovak felett, és kirepült a kocsiból. Kis híján összetaposták a lovai, mégis ragaszkodott hozzá, hogy visszasegítsék. Ennek ellenére végül feladta a versenyt. Bár végig sem futotta a pályát, őt hirdették ki győztesnek. A versenybíráknak római polgárjogot és nem kevesebb mint egymillió sestertius adományozott, amit utóda, Galba visszakövetelt tőlük.

A Neróval szemben ellenséges történetírók – például Suetonius és Cassius Dio – azt állítják, hogy a görögök efféle hízelgéseikért köszönetként adta meg az egész provinciának az adómentességet (amit ő szabadságnak nevezett). Mindezt maga jelentette be az íszthmoszi játékokon a stadion közepéről. Csakhogy Nero előbb járt Korinthoszban és vett részt az íszthmoszi játékokon, és utána ért Olümpiába, vagyis a görögök adómentességét korábban jelentette be, és azok – hálájuk jeleként – emiatt hirdették ki mindenütt győztesként, lábbal tiporva a versenyek szabályait és a hagyományokat.

Ugyancsak rágalom, hogy irigységből ledöntette a korábbi versenygyőztesek szobrát, és kampókkal elvonszolva a latrinákba dobatta azokat. Valójában több városban alkudott az ott felállított szobrokra, de miután a görögök megtagadták a kérését, lemondott róluk.

Kr. u. 60-ban Nero elsőként vezette be Rómában a görög módra tartott, négyévenkénti

versenyeket, amelyeket szerényen Neroniának nevezett el. A versenyzők műzsai, atlétikai és lovas viadalokon mérték össze tudásukat. A nagy eseményre a császár új fürdőket és tornacsarnokot építtetett a fővárosban. A sportversenyek bikaáldozattal kezdődtek, amit személyesen Nero mutatott be. Az atlétikai versenyre meghívta a Vesta-szüzeket, mert Olümpiában is megengedik Déméter papnőinek, hogy megtekintsék a játékokat. Augustus ugyanis korábban minden nőnek megtiltotta a cirkuszlátogatást, és a Vesta-szüzeknek is csak a színházban tartott fenn külön helyeket. A nézőknek görög viseletet kellett hordaniuk.

Nero a verseny irányítására egykori consulokat jelölt ki sorshúzással. Ő maga lement a színpadra, ahol a senatorok ültek, és átvette a latin szónoklás és költészet győzelmi koszorúját. A díjért a legelöllebbek vetélkedtek, de egyhangúlag neki engedték át.

A kitharaművészetért járó díjat azonban Suetonius szerint nem vette át, hanem letétette Augustus szobra elé. Tacitus, a Nerót igencsak gyűlölő történetíró is kénytelen volt megjegyezni, hogy az általa elítélt Neronia „*minden szembetűnő gyalázat nélkül zajlott le*”.

A verseny mindenesetre nem bizonyult hosszú életűnek. Másodszer 65 áprilisában rendezték meg, utána pedig soha többé. A 65. évi játékokat azonban beárnyékolta, hogy Nero későn és kapatosan érkezett haza, amit viselős felesége, Poppaea Sabina nehezményezett.

A császár állítólag dühében úgy belerúgott az asszonyba, hogy az elvetélt, és bele is halt a koraszülésbe. •

A rossz hírű császár sport-szeretete közismert volt. Kocsihajtóként szerepelt kocsi-versenyeken, amelyeket meg is nyert, bár győzelmét nem tehetségének köszönhetette.

Ugyanennyire büszke volt költészetére és kitharaművészetére. Saját verseit és mások dalait is előadta nyilvánosan, s – nem meglepő módon – a zenei versenyeket is sorra megnyerte. De nem elégedett meg azzal, hogy erről a két művészetéről csak Rómában tegyen bizonyosságot, hanem 66-ban Hellaszba utazott. Azok a görög városok ugyanis, amelyek dalnokversenyt szoktak rendezni, elhatározták, hogy a kitharaművészeknek kítűzött összes győzelmi koszorút elküldik neki. Nero boldogan fogadta ezt a megtiszteltetést, és kijelentette: csakis a görögök tudják, hogyan kell zenét hallgatni, és egyedül ők méltók hozzá és művészetéhez. Ezért indult tehát Hellaszba, és ott sorra járta a városokat – Korinthoszt, Argoszt, Nemeát, Delphoit, Actiumot és természetesen

MORBID TELJESÍTMÉNYEK

A versenyjátékok krónikája a kiemelkedő teljesítmények és a lebukott csalók mellett néhány különös, olykor botrányos győzelmet is feljegyzett. Ailianosz meséli, hogy az ökölvívás során a kürénéi Eurüdamasz fogát kiverte az ellenfele, de ő egyszerűen lenyelte azt, folytatta a mérkőzést, és meg is nyerte. A meglehetősen szabad fogású pankrationban – a pankráció őséiben – Szósztratosz, akit Kézfejesnek is neveztek, azért győzött háromszor Olümpiában (először Kr. e. 364-ben), mert megragadta és összemorzsolta ellenfele kézfejét. Meglepő módon annyira nem találták visszatetszőnek Szósztratosz technikáját, hogy Nemeában és az iszthmoszi játékokon tizenkétszer, a püthói versenyen pedig kétszer nyert ilyen módon. Az asztüpalai Kleomédész Pauszaniász szerint úgy diadalmaszkodott ökölvívásban, hogy a nézők szeme láttára agyonverte az epidaurroszi Ikkoszt.

Arrakhión pankrationgyőzelme azonban vitathatatlanul elviszi a pálmát a morbid bajnokságok mezőnyében. Arrakhión harmadik olümpiai diadala kapujában állt Kr. e. 564-ben, amikor a döntő mérkőzésen ellenfele egyszerűen megfojtotta. Csakhogy mielőtt kilehelte volna a lelkét, kitorpte a fojtogató egyik ujját. Az fájdalomában feladta a mérkőzést, így a halott fejére helyezték a győzelmi koszorút. Sokkal szerencsésebb volt a korinthuszi Pheidólasz, aki a verseny kezdetén leesett Aura nevű lováról. A terhétől megszabadult Szellő, merthogy a ló neve ezt jelentette, szabályosan megkerülte az oszlopot, és elsőként ért a versenybírák elé. Az élisziek Pheidólaszt hirdették ki győztesként, és azt is megengedték neki, hogy felállítsa Aura szobrát a szentélykörzetben. •

■ Apollónnak Püthó sárkánnyal való küzdelmét megéneklő himnuszt játszó auloszjátékos (püthaulész), aki a római császárkorban megnyerte az összes nagy versenyt, vagyis periodonikész volt. Alatta a győzelmi koszorúban a versenyek neve

NŐI VERSENYZŐK

A sport nem volt minden görög lány elől elzárva. A spártai lányoknak – a máshol is gyakorolt kartánc és karének mellett – komoly edzéseken kellett részt venniük. És nemcsak futásban versenyeztek egymással, hanem a sokkal férfiasabb birkózásban, diszkosz- és dárdavetésben is. A spártaiak úgy gondolták, hogy az így nevelt lányok könnyebben viselik el a terhességgel és a szüléssel járó fájdalmakat. Az mindenesetre bizonyos, hogy a lányok nem merték elhanyagolni gyakorlataikat, mivel az ünnepi körmeneteken és versenyjátékokon (a *Gümnopaideián*) éppúgy meztelenül vonultak föl és mérték össze tudásukat, mint a fiúk. Ennek a szokásnak a párválasztásban volt nagy jelentősége, hiszen a fiatalok alaposan megnézhatték egymást, és eldönthették, kivel akarnak összeházasodni. Mégis, hiába voltak Spártában kiemelkedő teljesítményt nyújtó sportolónők, a férfiaknak rendezett Olümpián nem vehettek részt.

Pauszaniász, a római császárkori szerző útleírása szerint az Olümpia felé vezető úton, mielőtt átkelnének az Alpheiosz folyón, sziklás meredélyhez, a Tüpaionhoz érünk. Köztudomású volt, hogy innen taszították (volna) le azokat az asszonyokat, akik a tilalom ellenére beszöktek (volna) a játékok idején a szentélykörzetbe. Ne feledjük, a sportolók ruhátlanul küzdöttek egymással, az ilyen látványt pedig a mindenkori férjek, némileg érthető módon, feleségük számára nemkívánatosnak minősítették. A feleségek véleményét nem őrizték meg forrásaink. A jeles útleíró szerint azonban csak egyetlen esetet ismer a hagyomány, amikor egy asszony kiátszotta ezt a szabályt.

Kallipateira, más források szerint Phereniké (beszédes név, azt jelenti Győzelemhozó) fia edzőjének öltözött, és végignézte a versenyt. Peiszzirosz győzelmet aratott, és a boldog anya, amint átugrott a korlátan, hogy fiát átölelje, elvesztette köpenyét, amely fennakadt a deszkán. A meztelen nő látványa igencsak fekszakarta a nézőket, és a versenyfelügyelők már vitték is Kallipateirát, hogy kivégezzék. Végül mégis megkegyelmeztek neki, mert kiderült, hogy apja is, fivérei is, sőt, már fia is győzött a játékokon, de elrendelték, hogy ettől

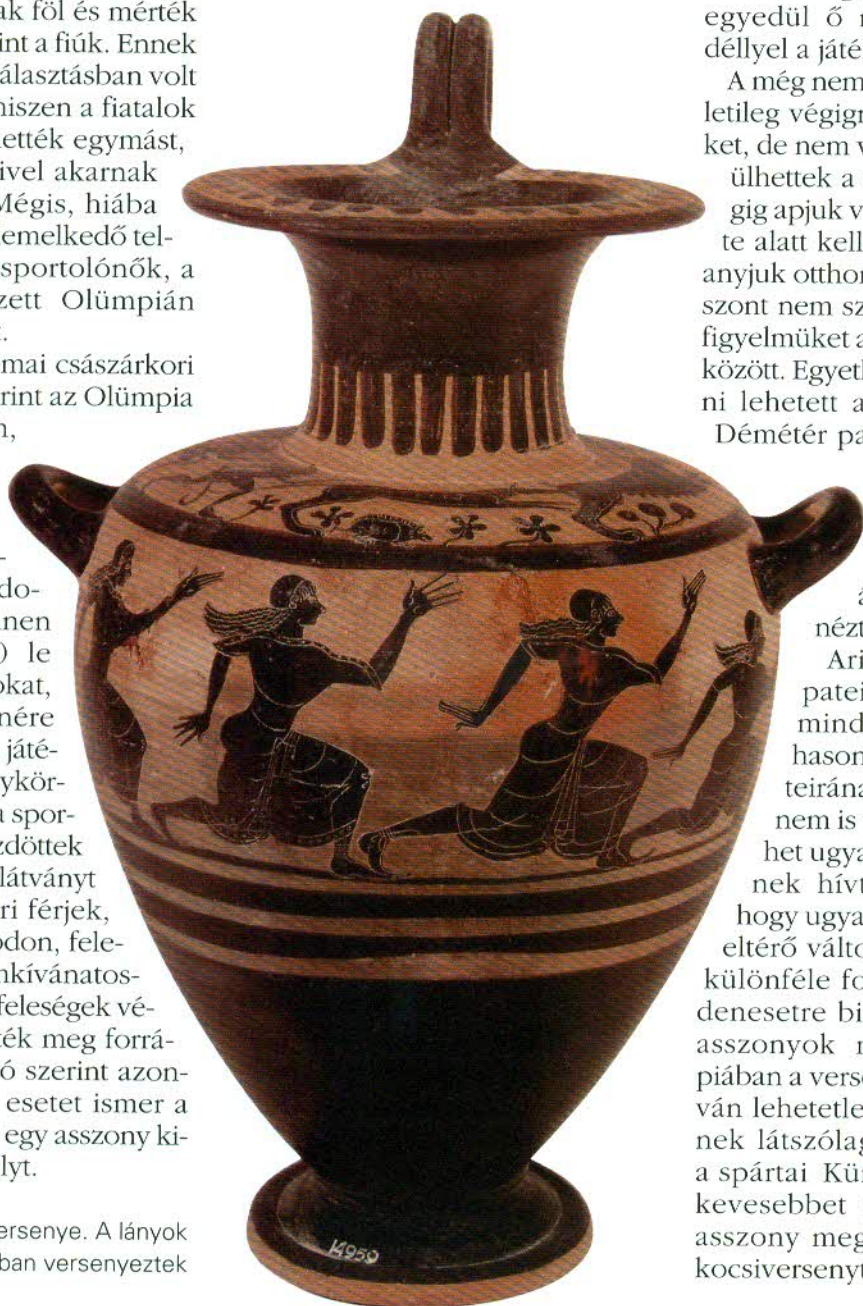
kezdve az edzőknek is éppúgy ruhátlanul kell részt venniük a versenyeken, mint az atlétáknak. Arról mindenesetre nem tudunk, hogy valaha is letaszítottak volna valakit a Tüpaionról.

Pindarosz 7. olümpiai ódájának antik jegyzetei megemlékeznek egy Arisztopateira nevű asszonyról, aki nyíltan azzal a kéréssel fordult a játékokat szervező *hellanodikészek*hez, engedjék meg neki a versenyek megtekintését. A bírák először határozottan elutasították, de a kardos asszonság nem hagyta annyiban a dolgot. Apjára hivatkozott, a rhodoszi Diagoraszra, az ókor egyik leghíresebb sportolójára, valamint ugyancsak bajnokságot nyert fivéreire. A *hellanodikészek* végül engedtek neki, és egyedül ő nézhetette meg engedéllyel a játékokat.

A még nem férjezett lányok elméletileg végignézhették a versenyt, de nem valószínű, hogy sokan ültek a nézőtéren, hiszen végig apjuk vagy bátyjuk felügyelete alatt kellett állniuk (minthogy anyjuk otthon maradt), a férfiak viszont nem szívesen osztották meg figyelmüket a versenyek és lányaik között. Egyetlen asszonyt mégis látni lehetett a stadionban, hiszen

Démétér papnőjének nem joga, hanem kötelessége volt, hogy jelen legyen az olümpián. A stadion oldalában álló oltáron üldögélve nézte végig a versenyeket.

Arisztopateira és Kallipateira neve és története mindenesetre gyanúsán hasonlít egymásra, Kallipateirának pedig, mint láttuk, nem is volt biztos a neve (lehet ugyanis, hogy Pherenikének hívták), így megeshet, hogy ugyanannak a történetnek eltérő változatai éltek tovább a különféle forrásokban. Az mindenesetre bizonyos, hogy férjes asszonyok megjelenése Olümpiában a versenyek során úgyszólván lehetetlen volt. Az eddigieknek látszólag ellentmond, hogy a spártai Küniszka felirata nem kevesebbet állít, mint hogy az asszony megnyerte az olümpiai kocsiversenyt.

■ Lányok futóversenye. A lányok ruhában versenyeztek

„Spárta királyai voltak atyáim, s véreim is most.
Gyorsparipájú fogattal díjat nyerve
Küniszka állította e szobrot; egész Hellaszban egyetlen
nő vagyok én, ki fején hordhat ilyen koszorút.”

(Kerényi Grácia fordítása)

Arkhidamosz király lánya Kr. e. 396-ban és 392-ben nyerte el a négyes fogatok versenyének első díját. Az olümpiai hatóságok annyira nem tartották Küniszka diadalát a hagyományokkal ellentétesnek, hogy lovainak bronzszobrát a Zeusz-tempлом előcsarnokában, a bejáratnál jobbra állították föl. A rejtély nyitja az, hogy a fogatokat nem tulajdonosuk hajtotta (vagy csak ritkán), de győztesként nem a hajtó, hanem a tulajdonos nevét hirdették ki. Küniszka ott sem volt Olümpiában, amikor a női nem első győzelmét megszerezte a versenyjátékokon. Példáját később mások is követték. Ismerjük a makedón Belisztikhé nevét, aki Kr.

■ Négyes fogatok versenye fekete alakos vázafestményen

e. 268-ban diadalmaskodott a ketős csikófogatok versenyén – természetesen távollétében.

Küniszka története azonban más tanulsággal is szolgált az ókori férfiak számára. Plutarkhosz szerint a királynőt testvére, Agészilaosz, a zseniális hadvezér beszélte rá a lötenyésztésre és a versenyzésre, hogy ezzel is bebizonyítsa: a kocsi-verseny-győzelem nem erény, hanem pénz kérdése, így arra nemcsak egy férfi, hanem akár egy nő is képes, ha van megfelelő vagyona. Küniszka feliratából azonban büszkeség sugárzik, nem pedig valamilyen jól sikerült tréfa fölött érzett öröm. Az asszony, testvére hallgatva, részt vett a versenyen, de akárhogyan is, ő lett a világtörténelem első női olümpiagyőztese.

Persze ez is csak annyiban igaz, ha csupán a négyévente rendezett nemzetközi versenyjátékokat tekintjük olümpiának. Olümpia Héra-szentélyében ugyanis négyévente összeült egy tizánhat férjes asszonyból álló bizottság, amelynek két feladata volt. Az első, hogy új leplet szőjenek az istennő szobrának. A második viszont az, hogy rendezzék meg a lányok futóverse-

nyét a stadionban (amelynek versenypályáját erre az alkalomra egyhatodával megrövidítették). A lányok három korcsoportban álltak rajthoz térdig érő ruhában, amely jobb vállukat fedetlenül hagyta. Csak egy hosszt kellett futniuk, s a győztes olajág koszorút kapott. Ezenkívül egy rész járt neki a Hérának feláldozott tehén húsából, és joga volt képmását elkészíttetni és felajánlani Hérának. Így az Olümpiába látogató férfiak számos bajnoknő képét is megcsodálhatták, ha benéztek Héra szentélykörzetébe. A lányok versenye azonban, természetesen, máskor volt, mint a nevezetes versenyjátékok.

E verseny eredetét a mitikus időkre vezetik vissza. Hippodameia ugyanis a játékok alapításával köszönetét fejezte ki Héra istennőnek, amiért lehetővé tette a Peloponnészosz-félsziget névadójával, Pelopsszal kötött házasságát. Az első bajnoknő nevét is feljegyezték: Khlórisz, Amphión lánya. A kocsi-versenygyőztes Küniszkától eltérően Khlórisz valóban maga diadalmaskodott vetélytársai fölött, így a mai sportolónők őt tekinthetik valódi ősüknek. ■

M Ű S O R A J Á N L Ó

Rubicon a Klubrádióban

SZABAD A PÁLYA

A Klubrádióban vasárnap estéként nyolc és tíz óra között megszólalnak a szerkesztőségek. Havonta egyszer a Rubiconra is sor kerül. Ha olvasóink a lapban megjelent témákat érdekesnek találják, szerzőinkkel a Klubrádió hullámhosszán is találkozhatnak, illetve az elhangzott műsorokat a Klubrádió honlapján a műsorok menüpontban egy hétig megtalálhatják.

Augusztus 3. 20.00: ÉS • 21.00: Hetek

Augusztus 10. 20.00: Budapesti 7nap • 21.00: Rubicon

Vendégünk: Németh György

Témánk: Az ókori olimpiák

Augusztus 17. 20.00: Le Monde • 21.00: Mozgó Világ

Augusztus 24. 20.00: Egyenlítő • 21.00: Beszélő

Augusztus 31. 20.00: ÉS • 21.00: Hetek

Szeptember 7. 20.00: Rubicon • 21.00: Budapesti 7nap

Vendégünk: Németh István

Témánk: Katyn

Szeptember 14. 20.00: Le Monde • 21.00: Mozgó Világ

Szeptember 21. 20.00: Egyenlítő • 21.00: Beszélő

www.klubradio.hu

TÖRTÉNELMÜNK... ahogyan ma látjuk

Az Echo TV 2008. augusztus 28-ától kezdődően heti rendszerességgel jelentkezik új történelmi műsorával: TÖRTÉNELMÜNK... ahogyan ma látjuk. A közel ötven perces műsorban a magyar múlt napjainkig vitatott, nem egy esetben többször is átértékelt történéseit elemzik a stúdióba hívott vendégek, akik az adott kérdéskör legfelkészültebb kutatói, oktatói közül kerülnek ki. A műsort annak „ötletgazdája” Szakály Sándor vezeti.

Az első adások témái és vendégei:

2008. augusztus 28. (csütörtök) 20.30:

Büntetés, megtorlás vagy valami más? (A trianoni békediktátum)

Jeszenszky Géza és Romsics Ignác

2008. szeptember 4. (csütörtök) 20.30:

Toll és/vagy fegyver? (Klebelsberg Kuno gróf és a magyar kulturális politika)

Tókéczki László és Ujváry Gábor

2008. szeptember 11. (csütörtök) 20.30:

Leszámolás vagy igazságszolgáltatás? (Népbíráskodás Magyarországon

1945–1950) Zinner Tibor és Zlinszky János

2008. szeptember 18. (csütörtök) 20.30:

Béke vagy háború? (Szarajevó 1914. június 28. és a hozzá vezető út)

Gerő András, Juhász József és Pölöskei Ferenc

2008. szeptember 25. (csütörtök) 20.30:

Kisebbség vagy többség? (Nemzetiségek Magyarországon 1750–1918)

Katus László és Nagy József Zsigmond

A műsor az interneten keresztül is nyomon követhető:

www.echo.tv.hu